

Ivo Andrich

VREMETO NA ANIKA

IVO ANDRICH
VREMETO NA ANIKA

Prevod ot srybski
© Harry STOJANOV

Varna, 1983 g.

Naslov originala
Ivo Andrić
ANIKINA VREMENA

Ivo Andrich

VREMETO NA ANIKA

Ⓐ “Softis”, Varna
2003 g.

Ivo Andrich
VREMETO NA ANIKA

I

Otdavna sa zabraveni vremenata, kogato Anika vojuvashe s cjaloto hristijanstvo i s cjalata svetska i cyrkovna vlast, a naj-veche s dobrunskija pop Melentij. No njakoga dobre se pomneshe i mnogo se govoreshe za tova; i v razgovorite kato edinica mjarka se vze mashe “vremeto, kogato Anika se beshe razvilnjala”.

V gradcheto, kydeto myzhe i zheni si prilichat edni na drugi kato ovce, stava taka, che sluchajnostta donasja po njakoe dete, kaktto vjatyryt seme, koeto da se drypne, da zastyrchi nad reda i da predizvika neshtastija i zabludi, dokato i na nego ne mu se podsekat krakata i taka da se vyzvyrne starijat red.

Bashta na Anika beshe Marinko Kyrnoelac, hlebar. Kato mladezh beshe izvesten s pochti zhenskata si hubost, no rano se systari i se zanemari prezhdevremenno. Beshe okolo chetirijsetgodishen, kogato, naglezhdajki slivovata si gradina ot drugata strana na rekata, hvana v neja seljanin, pytnik, kak sys sina si kysa slivi. Ubi go na mjasto s edin kol. Deteto izbjaga. Oshte syshtata sutrin zaptietata zaloviha Marinko. V Saraevo go osydiha na shest godini zatvor. Hora, koito hodeha togava v Saraevo, razpravjaha, che go videli da traka s okovite si i da nosi s ostanalite zatvornici var na Zhuta tabija. Chetiri godini izkara vyv Vidinskija zatvor. Kogato se vyrna, dovede i zheni ot belija svjat,

zashtoto pyrvata, ot kojato njamashe deca, beshe umrjala, dokato toj lezha v zatvora. Prodylzhil si zanajata i zazhivja spokojno, kaktò i predi tova neshtastie.

Vtorata mu zhena, Andzha, beshe mnogo po-mlada ot nego, slaba, pregyrbena v krysta, s izmychen i smiren pogled, s neshto iziskano, chuzhdo i uplasheno v dyrzhaniето. Horata nito ja obichaha, nito ja cenjaha. Na vsekigo mu se struvashe, che e namerena v zatvora i ja narichaha Vidinchankata. Marinko naprazno se mycheshe da dokazhe, che ne e istina i che tja e dyshterja na njakakyv hlebar, pri kogoto rabotil izvestno vreme sled zatvora.

Tova beshe Anikinata majka. Ot neja Marinko imashe oshte edno dete, momche, po-goljamo ot Anika. To beshe beloliko, slabo i visoko, s usmihnati, chudni ochi, no maloumno. Kazvashe se Lale. Detstvoto prekara kraj majka si, po-kysno pomagashe na bashta si v zanajata; ne hodeshe s ostanalite mladezhi, ne pieshe, ne pusheshe, nito se zaglezhdashe po momichetata.

Koga se rodi Anika i kak izrasna, nikoj pochti ne si spomnjashе.

Kraj mylchalivata i nedruzheljubna majka rasteshe slabo i visoko momichence, s golemi ochi, pylni s nedoverie i gordost, s usta, kojato na drebnoto ì lice izglezhdashe tvyrde goljama i vinagi gotova za plach. Rasteshe, no samo nagore. Majka ì ja zabrazhdashe po njakakyv osoben nachin, ot koeto ni naj-malko ne se vizhdashe kosata ì: taka deteto izglezhdashe oshte po-chudnovato i slabo. Cjala naezhena i kokalesta, malkata vyrveshe vinagi popregyrbena, kato che li se sramuvashe sama ot visochinata si, s gordelivo stisnati ustni i sveden pogled. I syvsem jasno e, che nikoj ne obryshthashe vnimanie na Kyrnoelchevoto momiche, koeto beshe neugledno, rjadko izlizashe, i to samo do djukjana na bashta si i nazad.

Prez dylgata i vlazhna zima, kojato zapochna tvyrde rano,

osymna neobiknoveno Bogojavlenie, ne samo bez led, no i bez snjag. Procesijata shljapash e iz kalta. Horugvite bljaskaha i vsichki ochi primizhavaha ot podraniloto i bolnavo slynce. Vodata, ot kojato vadeha krysta, beshe syvsem bez led, zelena i bujna kato prez proletta.

Na vlizane i izlizane ot cyrkvata na vsekigo napravi vpechatlenie Kyrnoelchevata shterka. Makar i oshte krehko, onova slabo dlygnesto devojche se beshe belnalo, izpravilo se i naedrijalo prez zimata; ochite ò bjaha stanali po-golemi, ustata – po-malka. Beshe oblechena s polushubka ot atlas, s neobichajna krojka. Horata se obryshtaha sled neja. Mnogo ot tjah razpitvaha koja e i chija e тази devojka, kojato idva sama na cyrkva. Sjakash naistina idvashe ot drugo mjasto, ot chuzhda strana.

A Anika premina prez tylpata bavno, s nova krachka i s novo lice, bez da gleda nito pred sebe si, nito kogoto i da bilo ot onezi, koito ja gledaha, a pravo v portata, kym kojato otivashe. Na vratata sreshtna, po-skoro edva ne se sblyska, s njakakyv myzh. Tova beshe Mihailo Nikolin, narichan Chuzhdeneca. Malko se posmutiha i se sprjaha, poveche toj, otkolkoto tja, i prekrachih praga, edin do drug, pochti v edin i syshti mig.

Nedeljata sled Bogojavlenie se sreshtnaha na syshtata porta, no veche ne sluchajno. Mihailo ja ochakvashe i se priblizhi do neja. A narodyt, iznenadan ot byrzoto i neobiknoveno Anikino preobrazjavane, se chudeshe ne po-malko, che Mihailo, kojto ne hodeshe dori sys svoite vrystnichki, ja chaka i pridruzhava. Gradcheto ne prestavashe da govori za Kyrnoelchevata shterka, kojato izvednyzh se razmomi i to taka, che da se otlichava i po lice, i po obleklo ot ostanalite zheni.

No tova pyrvo izlizane ne smuti samo horata, a i samata Anika. S drugi ochi zapochna da gleda na vsichko okolo sebe si. I sjakash za pyrvi pyt zabeljaza tjaloto si, pochna da go poddyrzhava i da se oglezhda.

Proletta тази godina nastypi bavno i kaprizno. Kogato e

hubavo vremeto, Anika izliza na dvora, disha dylboko, mizhi s ochi; hodeneto ja izmorjava, no shtom vleze vytre, polazvat ja tryпки i stajata zapochva da ì se struva studena i mrachna, i pak izliza. A kogato slynceto zaleza zad dvorskija zid, potrypvashta, tja bjaga ot sjankata, kojato se udylyzhava, i se kachva kolkoto se mozhe po-navisoko, samo i samo oshte vednyzh da vidi slynceto. Kogato nastypi studen den s lapavica i mrachno nebe, Anika ostava v stajata, zapalva pechkata i sjada do neja, zagledana v ogynja. Razkopchava se i slaga ryka v pazvata si, malko po-nadolu, tam, kydeto ot izpyknalite momicheshki rebra zapochvat da se otdeljat i izdigat gyrdite. Tuka kozhata e izpynata i e naj-gladka ot cjaloto tjalo. Taka s chasove pritiska s dlan tova mjasto i gleda ogynja i tendzherite na pechkata kato njakakvi ochi, koito vse ì kazvat neshto i s koito vse razgovarja. A kogato ja izvikat za njakakva rabota i trjabva da izvadi rykata si, za da izleze ot stajata, sepva se otreznjala. Posle, kogato se vyrne i otnovo sedne do ogynja, ne mozhe dylgo da se namesti; struva ì se: ne mozhe vyobshte da nameri onova mjasto, na koeto e dyrzhala rykata si; sjakash predi malko e iztyrvala neshto cenno nadolu po techenieto.

Taka zhiveeshe Kyrnoelchevata dyshterja, cjala obhvanata ot misli za sebe si, mylchaliva, ravnodushna kym vsichki, i stavashe ot den na den vse po-naedrijala i po-hubava. Taka minavashe byrzo i tajnstveno mominskoto vreme, ljato, esen i pak zima. Vsijaka nedelja i na praznik, Anika otivashe na cyrkva, pridruzhavana ot njakakva bleđa i izpita sysedka. Otnachalo Mihailo redovno ja chakashe na portata i razmenjashe s neja po njakoja duma. No postepenno i ostanalite mladezhi zapochnaha da se primykvat. Hubavata i edra devojka, kojato sega veche syvsem se beshe izteglila ot onova bojazljivo i slabichko Kyrnoelchevo dete, prez sledvashtata zima beshe glaven predmet na myzhkite zhelanija i na zhenskite razgovori.

Syshtata zima umrja Marinko. Sinyt mu, Lale, poe i

prodylzhi zanajata. Makar i mlad i maloumen, toj se okaza dobyr rabotnik i zadyrzha bashtinata si klientela.

Andzha, kojato dotogava zhiveeshe kato sjanka, oshte poveche se pregyrbi i otslabna. Dyshterja ì, s kojato nikoga ne se obichaha, nito pyk dobre se razbiraha, beshe sega v onazi vyzrast, kogato momichetata sa samozhivi, zatvoreni v sebe si, ne milejat mnogo-mnogo za roditelite si i za ostanalite. Edinstvenoto neshto, koeto svyrzvashe Vidinchankata s tozi grad, ne syshtestvuvashve veche. Tja prestana syvsem da govori. Ne placheshe. Samo gledashe s njakakyv bluzhdaesht pogled vsichko okolo sebe si. Ne ì trjabvashe njakakva po-osobena bolest, za da ugasne. Umrja prez ljatoto, syshtata godina. Anika ne beshe smyknala chernoto, koeto noseshe zaradi bashta si.

Za da ne byde samo momicheto, v kyshtata im se preseli lelja Plema, dovedena sestra na pokojnija Marinko, prestarjala, pochti sljapa vdovica, s nespokojna i neshtastna mladost, no tova beshe tolkova otdavna, che nikoj, ta dori i tja samata, ne mozheshe tochno da se seti kakvi sa bili vsichkite ì neshtastija i stradaniya. Sred tazi lelja i smahnatija brat zhiveeshe sega Anika. Smyrtta na roditelite ì, praznotata, kojato ja zaobikoli, chernoto, koeto noseshe, vsichko tova samo podchertavashe goljamata ì hubost i nejnija neobiknoven karakter.

Beshe s edna glava po-visoka ot brat si. I vse oshte rasteshe i se razvivashve. Promenjashe se neprekysnato. Pogledyt ì se osvobodi, tymnite ì ochi dobiha temenuzhen ottenyk, kozhata ì stavashe vse, po-bjala, dvizhenijata ì - po-zabaveni i estestveni. Gradcheto govoreshe za svatba. Za tova ì govoreha, razbira se, i mladezhite pred cyrkvata. Tja gi gledashe bezrazlichno, slushate gi spokojno, naj-chesto i naj-dylgo Mihailo, no sama nikoga ne otgovarjashe neshto opredeljeno. Govoreshe gluho i drezgavo, kato pochti ne otvarjashe pravilnite si, pylni, no oshte malko bledi ustni. Nejnite predimno ednosrichni dumi ne ostavjaha ni naj-malyk otzvuk sled sebe si, a gasneha i se zalichavaha syvsem,

sled kato gi izgovoreshe. Taka, na vsekigo v spomena ostavashe mnogo po-zhivo obrazyt ì, a ne glasyt ì, onova, koeto e kazala.

No kolkoto momicheto stavashe po-svoenravno i po-tajnstveno, tolkova poveche gradcheto govoreshe za svatba, a vyv vryzka s tova, oshte ot nachalo, se spomenavashe redovno imeto na Mihailo.

Mihailo beshe doshyl predi shest godini v gradcheto kato kalfa na chorbadzhi Nikola Subotich, a predi tova beshe prekaral dve godini v sklada na Subotich v Saraevo. Tozi chorbadzhi Nikola tyrguvashe s dobityk i kozhi i kakto mu vyrveshe v sdelkite, toj mozheshe da byde pryv sred pyrvite, ako ne bjaha dvete mu strasti, koito go opropastjavaha – skitaneto i zara. Ne mozheshe nikyde da se uspokoi. Oshte mlad, ostana vdovec i poveche ne se ozheni. Chovek mnogo smel, s izkljuchitelna sila i um, imashe goljam kysmet v tyrgovijata i v zalaganeto. Goljam kysmet beshe za nego i tova, che predi osem godini, v Saraevo, nae Mihailo, otnachalo kato rabotnik, stanal sled tova sydruzhnik za edna treta ot pechalbata. Zashtoto, dokato chorbadzhi Nikola neprekysnato pytuvashe i igraeshe s onzi komardzhijski kysmet, ot kojto na kraja nishto ne ostava v rycete, Mihailo mu pazeshe kyshtata i sklada vyv Vishegrad, skljudhashe malki, no sigurni sdelki i chestno deleshe pechalbata. Tova mu utvyrdi avtoriteta v gradcheto. Tyj kato pyrvonachalno go prieha, kakto vseki chuzhdenec – nedruzheljubno i nedoverchivo. Toj napravi onova, s koeto edinstveno mozheshe da se zadyrzhi: natrupa systojanie i si osiguri polozhenie.

Zhiveeshe sam v kyshtata na chorbadzhiyata, kydeto domakinstvoto se vodeshe ot edna starica, ostanala tuk oshte ot vremeto, kogato chorbadzhi Nikola beshe zhenen. Gramoten i opiten, cjal otdaden na tyrgovijata, Mihailo beshe poel vyrhu sebe si po-golemija djal ot rabotata i otgovornostta. Inache, toj sjakash se staraeshe po nishto da ne se otlichava ot ostanalite vishegradchani. Vyrsheshe vsichko, koeto vyrsheha ostanalite

mladezhi, izlizashe, pieshe i peeshe s tjah. Svatosvaha go mnogo pyti, no toj otkazvashe vinagi s shega ili s mylchanie. Zatova, goljama iznenada beshe, kogato po-minalata zima zapochna da se sreshta i razgovarja s Anika, no oshte po-goljama beshe, kogato тази prolet izvednyzh prestana da ja chaka. Horata se pitaha kakvo e moglo da se sluchi mezhdu strannata Kyrnoelcheva dyshterja i Mihailo, za kojto inache ne se znaeshe nishto, i stigaha samo do predpolozhenija. (Vprochem, krygyt ot mladezhi okolo Anika bivashe vse po-goljam i po-nespokoen, taka che za Mihailo prestanaha i da govorjat). I nikoga nikoj v tova izostanalo gradche ne mozheshe da razbere kakvo beshe razdelilo Mihailo i Anika, zashtoto nikoj ne mozheshe i da si predstavja kakvo krie chorbadzhi Nikolovijat ortak zad vynshnostta si na spokoen i trudoljubiv chovek.

Mihailovoto semejstvo beshe ot Sandzhak. Oshte djado mu beshe napusnal Nova varosh i se zaselil v Prizren. Ot pokolenija bjaha oryzhejni majstori. V Prizren bashta mu beshe natrupal dobro systojanie ot tozi zanajat, a edin ot chichovcite mu beshe sveshtenik. Mihailo syshto iskaha da go napravjat pop, zashtoto beshe po-gramoten i obichashe knigite. Tova beshe slabichko dete ot chetvyrtoto pokolenie oryzhejni majstori, chijato familija, vyzpolzvala se ot blagoprijatnite uslovija da praktikuva edin i sysht zanajat, beshe go usvoila do tynkost. No bashta mu umrja prezhdevremenno i ostana da vyrti zanajata zaedno s po-golemija si brat.

Sled bashtinata im smyrnt dvamata raboteha i zhiveeha zaedno. Mihailovijat brat beshe dvajset i tri godishen, no nito iskashe da si tyrsi nevjasta, nito davashe na brat si da go prezhenva. Mihailo mnogo stradashe ot zhelanie za zhena, no go beshe sram da se kara s brat si za тази rabota i da se razdeli s nego. Izmychvan ot tova zhelanie, toj, vednyzh na vryshtane ot malkoto imenie v Ljubizhda, se otbi v hana na Krystinica na glavnija krystopyt.

Beshe oshte zhega i v hana njamashe nikogo, osven Krjstinica, rizhava i pylna, okolo trijsetgodishna zhen. Dokato razgovarjaha, tja se priblizhi tvyrde mnogo do nego, a Mihailo, celijat raztreperan, posegna s ryka, kojato ne sreshtna syprotiva. V tozi moment otnjakyde se; pojavi Krysta, bolnav i nachumeren myzh, kojto beshe, kakto izglezhdashe, pod vlastta na jakata si i chevrysta zhen. Krystinica proshepna na Mihailo da dojde na sledvashtija den sled vecherja. Tazi nosht toj spa losho ot vyzbuda i ot goljama radost. Kogato na drugija den vecherta, zadyhan i nespokoen, pristigna v hana, vse oshte ne vjarvashe napyлно, che e vyzmozhno tova i che shte se osyshtestvi. A kogato tja naistina go posreshtna i go vyvede v njakakva izostavena staja, struvashe mu se, che tja svalja ot nego neponosim tovar i che pred nego se otvarja celijat bozhi goljam i krasiv svjat.

Oshte dva pyti otide pri neja tozi mesec tajno, noshtem, i syshto taka nezabeljazan se vryshtashe v gradcheto. Izpylnen beshe ot ljubovno shtastie. Dori ne si i pomisljashe za Krysta, kojto inache beshe sjanka na chovek, ne obryshtashe vnimanie i na onova, koeto Krystinica mu govoreshe za bydeshteto, za svojata sydba, za tova, che sigurno i neja bog shte vidi i shte ja osvobodi njakoga. A kogato otide chetvyrtija pyt, ne zavari Krystinica do ogradata. Pochaka malko, no togava chu pyrvo kresлива karanica, sled tova vikove ot onazi otodelena staja, v kojato se bjaha sreshtali. Iztrypna, no trygna. Kogato otvori vratata, vidja kak Krysta i Krystinica, hvanati gusha za gusha se nosjat iz odajata. Krysta dyrzheshe v djasnata si ryka bradva, no zhen mu go beshe hvanala taka, che napyлно beshe obezdvizhila rykata mu. I toj, i tja izrichaha, zadyhani ot borbata, psuvni i nedovyrsheni izrechenija za svadata, kojato zavyrshvashe taka. V momenta, kogato Mihailo, smajan i v nedoumenie zastana na praga, Krystinica uspjja da sybori myzha si. Padna zaedno s nego, bez da izpuska nito za mig onazi ryka, s kojato dyrzheshe

bradvata. Padna vyrhu nego, kakto pada zvjari, kakto se sriva lavina ili izliva vodopad, cjalata ustremena kato kamyk, hvyrhlen otnjakyde, i pritiskashe myzha si s ryce, s gyrdi, s kolena, s cjalata si sila i tezhest. Chovekyt udari s kraka, naprjagajki se da, skochi, a tja oshte po-silno se izopna vyrhu nego, taka che go natiskashe i s bradichkata si. Bez da otpuska i naj-malkija si muskul i da otslabi natiska, tja vdigna samo pogleda si kym Mihailo i izvika gluho, sjakash pesteshe i glasa si:

- Krakata! Dryzh mu krakata!

Sedna li mu toj togava na krakata i ostavi li Krystinica da izmykne nozha mu ot pojasa? Beshe li napravil tova? Eto, osma godina si zadava tozi vypros vseki den i vsjaka nosht, kato jadeneto i spaneto, dori i po-chesto, i vseki pyt, sled, kato probjaga prez ogynja, kojto ne se vizhda ot drug, toj si otgovarja pyrvo, che ne e, tyj kato tova e nedopustimo, tyj kato toj ne, ne mozhe da izvyrshi tova, no posle vsichko v nego pomrykva i v tazi tymnina toj si kazva istinata, che go e napravil, che mu e sednal na krakata, che e pochuvstvuval kak tja izmykva nozha ot pojasa mu i che e chul kak tja udrja Krysta tri, chetiri, pet pyti, nasluki, po zhenski, mezhdu rebrata, v slabinite, v bedrata. Da, toj beshe napravil tova, koeto e neverojatno, koeto e nevyzmozno da se napravi. I tova negovo strashno i sramno delo stoi pred nego vinagi nepromeneno i nepopravimo.

Posle izticha navyn i sedna na koritoto na cheshmata v dvora na hana, kojato gluho shurteshe v noshtnata tishina (na nego mu se struvashe, che kynti) i podlozhi dvete si ryce pod studenata struja.

Mladezhyt se opomni, no vse oshte trepereshe. Misleshe treskavo za onova, koeto toku-shto beshe vidjal i chul. Eto kakvo e v osnovata na tozi ednomesechen unes i na tova bezkrajno shtastie, koeto romoleshe v nego i se razlivashe bez sjanka symnenie i losho predchuvstvie. I stranno, vmesto da misli za uzhasa i neshtastieto, koeto se sluchi tuk, pred ochite mu i s

negovo syuchastie, misylta mu kato poludjala postojanno se vryshtrashe kym tova ednomesechno shtastie s zhelanieto da go razoblichy, da se zasrami ot nego kato razvideljavane, kato otrezvjavane, vse po-chesto naddeljavashe osyznavaneto, che vsichko tova mezhdu nego i Krystinica, vsichko, ot samoto nachalo, e bilo tolkova strashno, sramno i zhestoko. Ni sleda ot onazi negova ljubovna zhazhda, ot onova shtastie, koeto kipeshe v nego cjal mesec. I vsyshtnost, toj tuk e neznachiteln i bezkrajno dreben, samo povod i sredstvo. Zashtoto tova sa njakakvi golemi smetki, nepoznati za nego, no koito Krysta i Krystinica otdavna sa raznishtvali, i sega, eto, okonchatelno prikljuchili. Chuvstvuvashe se predaden, opetnen, ograben, razdroben zavinagi, chuvstvashe, che okolo nego se e zategnala primkata, kojato vseki dyrpa kym sebe si, myzhyt i zhenata, v dylbokata i ostarjala omraza, kojato e po-goljama i po-silna i ot tjah, i ot nego. Eto, tova beshe negovoto shtastie.

Sepna go glasyt na Krystinica, kojato, prez poluotkrehnatata vrata, go vikashe gluho, pochty shepneshkom. Stana i otide pri neja. S ljavata si ryka tja se dyrzheshe za vratata, a s djasnata mu podavashe nozha, izgovarjajki s realen, suh i tih glas:

- Izmih go.

Useti jasno kakvo shte stane samo ako vzeme nozha v ryka, zatova byrzo se izvyrna nastrana i vednaga sled tova nanese s djasnata ryka strahoten udar na zhenata, kojato izpusna vratata i s typ zvuk padna v stajata. Tova beshe malko po-razlichen udar ot onova nejno rychkane v polumyrtvoto tjalo. Tiho ostavi otvorenata vrata na stajata, v kojato spokojno goreshe slabijat plamyk na voshtenicata i lezheshe v bezsyznanie Krystinica do trupa na Krysta, pokrit s rogozka.

Byrzo izleze na pytja. Cheshmata shurteshe e cjalata si sila i pylnoto korito prelivashe s plisyk.

Mihailo stigma nezabeljazan oshte predi symvane v

gradcheto s namerenie da se preobleche i da dochaka utroto, che da ide i da se predade v syda. No kogato vleze i mina prez dvora, vidja svoja dom, svojata staja, poznatite neshta, vsichko taka, kakto si e bilo ot kraj vreme, i predi тази nosht, i predi ednomesechnoto ljubovno shtastie, v nego izvednyzh zapochna da nazrjava vse po-byrzo i po-jasno chuvstvoto, che ne trjabva da se predava, che ako go arestuvat, shte arestuvat nevinen chovek, tyj kato ne e vinoven za onova, za koeto shtjaha da go obvinjat! Vinata mu e druga, po-tezhka, no shteshe da smjata nespravedlivi zaptietata i syda i zatova beshe gotov da bjaga, da se zashtitava ot tjah, da bie i ubiva otново, ako se nalozheshe. Treskata, ot kojato se treseshe cjalata mu snaga, i pogledyt mu, pomrykvashe, rusheshe vsichko v nego, no syznaniето, che trjabva ne samo da ne se predava, no i da ne dopusne da go arestuvat, beshe jasno i opredelено. Reshi da bjaga.

Tozi sin na oryzheen majstor, neshtasten mladezh i neposveten pop, тази sutrin sydeshe sebe si i drugite i v svoeto neshtastie beshe velik, a v svoja syd – prav i nepogreshim. Mameshe se samo s vremeto. Na Mihailo mu se stori, che vremeto, izmervano s onova, koeto stavashe v samija nego, vyrvi mnogo po-bavno, otkolkoto vyrveshe v dejstvitelnost.

Preobleche se i prigotvjashe naj-neobhodimото za bjagstvoto, kogato vleze prisluzhnichkata im Jevra i zapochna da razpravja kakvo chula iz komshilyka. Cjalata charshija, kojato beshe zapochnala da se otvarja, razkazvala, che noshtes razbojnici napadnali Krystinichinija han i ubili Krysta, a neja ranili. Makar i ranena, Krystinica sama razkazala vsichko tova i podrobno opisala “gryckite haramii”, koito gi napadnali.

Sled kato veche beshe zakysnjал da izleze ot gradcheto predi otvarjaneto na charshijata, toj reshi, oshte dokato slushashe razkaza na Jevra, da si ostane oshte izvestno vreme u doma i tuk da izchaka potvyrzhdenie na vestta, kojato prilichashe na neverojatno chudo, a ako vidi na portata zaptieta ili kogoto i da e

ot vlastite, da bjaga prez gradinata kym vyrbalaka.

Po-kysno predpazljivo izleze iz gradcheto, tvyrdo reshen da ubiva idi da byde ubit, ako se usymnjat v nego i samo ako se priblizhi kym nego zaptie.

S ryka na skritija nozh, sys stisnati zybi, za da ovladee trepereneto, Mihailo minavashe po ulicite, uchuden, che vsichki tezi hora ne chuvat kak bjasno bieshtoto mu syrce kynti v nego. Vynshno spokojen, slushashe vsichko, koeto se razkazvashe za napadenieto na Krystinichinija han i vsichko, koeto horata govoreha za neja po tozi povod. Namirashe sila i sam da kazhe po njakojta duma. S dni zhiveeshe bez syn i bez hrana, kato si broeshe minutite.

Sled njakolko dena beshe jasno, che Krystinica dyrzhi na kazanoto za nepoznatite razbojnici i che nikoj ne se symnjava v dumite ì; tja beshe veche na kraka; noseshe cherno za Krysta i prodylzhavashe da vyrti hana; samo dovede v kyshti sestra si, vdovica, s edno momche, che da ne byde sama. Edva togava, kogato opasnostta premina, Mihailo pochuvstvuvu, che gubi sili i padna na postelja.

Dori i v naj-silnata treska ne se izdade. Kogato sled tri sedmici se izpravi na kraka, vidja, che Krystinica vse oshte pazi tajnata. Togava sys spokojstvie, na koeto po-kysno i sam se chudeshe, zapochna da prigotvja postepenno i bez da byrza, vsichko neobhodimo za zaminavate, kato vnimavashe da ne se nabiva v ochite na horata i na svoite. Brat mu beshe po priroda alchen. I Mihailo se vyzpolzva ot tova. Ostavi mu djukjana, kato vze chast ot svoja djal v nalichni pari i taka poluchi syglasieto mu da mozhe da trygne po sveta. Vsichko beshe podgotveno taka izkusno, che edin den napusna gradcheto, bez da predizvika nito symnenija, nito uchudvane.

No shtom prevali pyrvija hylm i izgubi ot pogleda si nivata si i obora v Ljubizhda, smelostta go napusna i spokojstvietu go izostavi. Pochuvstvuvu se prokylnat i kato

gonen zvjar. Pytivashe po stranichni pytishta ili naprjako, kato praveshe neravnomerni prehodi i krivolicheshe, samo i samo da zalichi sledite si ot neizvestnite i na nego presledvachi. S izchezvaneto na realnata opasnost, zapochna da raste strahyt mu i da se zabeljazva igra na boleznenoto mu vyobrazhenie i potresenata syvest. Zaobikoli Nova varosh, kydeto imashe rodnini. Edva njakyde kym Priboj za pryv pyt se priblizhi do edin han i si kupi hljab i tjutjun.

Po karakter umeren i dyrzhan strogo ot bashta si i po-golemija si brat, Mihailo rjadko pusheshe po-rano; sled tozi sluchaj zapochna da pushi postojanno i strastno. Togava, razbra kakvo bogatstvo e tova negasneshto ogynche pred pogleda i tozi sinkav dim, kojto gydelichka ochite i gyrloto i dava vyzmozhnost na chovek da iztyrve njakoja sylza bez plach, da poeme dylboko vyzduh i da vyzdyhne, bez tova da se naricha vyzdishka. Ottogava godini nared sveteshe pred ochite mu tozi ogyn ili dogarjashe mezhdou prystite mu. Tozi dim, vinagi syshtijat, no i vinagi razlichen, odklonjivashe misylta mu ot onova, ot koeto se strahuvasho, i v izkljuchitelno shtastlivite mu chasove go dovezhdashe do pylen unes i zabrava; hraneshe go kato hljab i go uteshavashe kato drugar. Noshtem synuvasho, che pushi, kaktou drugite synuvat onezi, koito obichat. A kogato synishtata mu se prevryshtaha v koshmar i dovlichaha trupa na Krysta ili ochite na Krystinata zhena, toj se sybuzhdashe s vik i se hvashtashe za tjutjuna kato za njakakvo oryzhie ili kaktou se hvashta nechija ryka, kogato ne spish sam.

I shtom kremykyt zaiskreshe v mraka i tjutjunyt hvaneshe ogynche, stavashe mu po-leko, pone malko po-leko, zashtoto v tymninata mozheshe da izduha s nevidimija dim tovara ot nespokojnoto syrce.

Pytivashe, bez da spira, vse po-natatyk i po-natatyk, kato zaobikoli Vishegrad, storil mu se prekaleno blizo. Na Romanija, v golemija Obodashev han, se zapozna s chorbadzhi Nikola

Subotich, kojto vse pytuvashe mezhdou Vishegrad i Saraevo, i se nae pri nego kato dzhambazin. Tova beshe pyrvoto mu oblekchenie, otkakto beshe zaminal. Naistina, nepriviknal s tezhkija zhivot i grubite obichai, trjabvashe da ponese i iztyrpi mnogo, no vsichko tova izchezvashe pred goljamata, nepodozirana blagodat; da potyne v rabota kato drugi momci, sred stoka po pazarite, kydeto vinagi vse gymzhi ot hora i sdelki.

Taka prekara dve godini v Saraevo i na pyt. Sled tova chorbadzhi Nikola go otdeli ot drugite dzhambazi i, kakto vidjahme, go napravi ortak i go nastani v svojata kyshta vyv Vishegrad. Otnachalo go potiskashe tozi grad na dve reki, pritisnat ot planinite, s prismehulni i nedoverchivi hora; no postepenno zapochna da se syvzema i privikva, dokato nakraja ne zaobicha i grada, i horata kato svoi. S tova tajnoto mu stradanie stana po-malko i po-ponosimo.

Kogato prednata godina vidja Kyrnoelchevata dyshterja Anika, pred nego blesnaha horizonti, za koito dotogava ne- beshe i pomisljal che syshtestvuvat i na koito sega ne smeesh da se nadjava. Sled tolkova godini sega za pryv pyt mozheshe da se sluchi da mine cjalo denonoshtie, bez da go pronizhe onova, chernoto i strashnoto, na koeto otdavna v nego se beshe prevyrnal spomenyt za ubijstvoto na Krysta, i zhelanieto za sobstvena smyrt. Izpravjashe go na kraka veche samata misyl, che ima neshto na tozi svjat, koeto shteshe da vyrne zhivota predi onova ranno utro v hana.

No shtom trjabvashe da otide po-daleche ot nadezhdite i mislite i da premine kym osyshtestvjavane na delo, pred Mihailo iznikvaha prechki, nepreodolimi, izvestni i zabelezhimi samo za nego. V samoto nachalo na mladostta mu, s otrjazani krila i dylboko potresen, toj ne mozheshe da otkrie vernija pyt kym тази devojka; otivashe pri neja s iskrena radost, no izvednyzh se sepvashe i se otdrypvashe. Zashtoto, vljuben i shtastliv ot Anika, toj v syshtoto vreme se uzhasjavashe ot Krystinica v sebe si.

Nepreodolimijat nagon go karashe da izdebva vsjaka usmivka i vsjako dvizhenie na devojkata, pretegljashe, sled tova, v usamotenie, dumite ì; i vyv vsichko tova tyrseshe prilika s Krystinica, syshtevremenno se strahuvashе naistina da ne ja otkrie. Tova troveshe cjalata mu radost i praveshe vida mu i negovoto otnoshenie kym devojkata strani.

Taka izmina cjala godina, bez istinska družba i bez okonchatelno skysvane. (A devojkata prez tova vreme stavashe vse po-hubava, vse po-divna, i privlichashe vse poveche pogledi). Obratyt, neizbezhen v takiva sluchai, dojde sledvashtata prolet sled syvsem neznachitelen povod.

Edin den pri Mihailo dojde starata Plema i mu kaza, che Anika go vika. Stana mu neudobno da otiva v kyshtata na devojkata, no se syglasi.

Kyrnoelchevata kyshta beshe po-razkoshno obzavedena ot ostanalite kyshti v grada. Tova ne beshe tolkova bogatstvo, kolkoto neshto chuzhdozemno i v kreshtjashti cvetove, mebeli i postelki. V тази kyshta Anika mu se stori oshte po-nedostizhima i neobichajna. Vikashe go da go pita kakvo misli da pravi na Gergjovden. Mezhdou drezgavija ì, tezhyk glas, bledoto lice bez usmivka i tezi dreboli, za koito go pitashe, imashe goljamo nesyotvetstvie, ot koeto Mihailo oshte poveche se obyrvkashe. Sled kato se razbraha i sled kato ì obeshta nepremenno da otide na gergjovdenskija teferich “ako e zhiv”, Anika podhvyrli:

- I az shte ida, ako sym, zhiva i ako ne se omyzha.
- Sigurno njama da mozhesh, za tezi njakolko dena.
- Vsichko moga da napravja.
- Njama, njama.
- Mislisch li?

Tazi posledna дума, izrechena osobeno, go nakara da ja pogledne v liceto.

Ochite, ì, inache matovi, sega, kato osveteni otvytre, ednovremenno jasni i neprozrachni, mignoveno se napylniha s

kryv i sylzi, a pogledyt im stana ostry, odkrit i tvyrd. Mihailo gledashe pravo v tezi ochi, vtreshsteno i s nedoverie, v ochakvane tozi pogled da se promeni ili da izchezne kato izmama i prividenie. No pogledyt vse poveche se izostrjashe i odkrivashe, a onja bljasyk v nego stavashe vse po-zhiv i jaryk. Chovekyt otblyskvashe misylta, kojato v tozi mig prosvetna v nego i nazrjavashe vse po-opredelena, ovladjavashe se da ne ja izvika na glas, samo za da ja otyrsi ot sebe si: tova beshe poznat pogled, vidjan njakoga v hana i synuvan sled tova mnogo pyti ot nego, neshtasten i izmychvan ot naj-strashni koshmari. V nego gledashe Krystinica s ozverenija si pogled, pylen sys strashni i nepoznati kroezhi, ot koito trjabva da se bjaga, dori i nikoga da ne mozhe da se izbjaga dostatychno daleche. Mihailo praveshe v sebe si otchajani i svetkavichno byrzi usilija da se sybudi, da smazhe tezi ochi, kato rjazko se drypna s drezgav vik, kaktto beshe pravil mnogo pyti v potnite si posteli iz obori i v krajpytni mehani. No ochite ne se mahaha, a iskrjaha pred nego nepromeneni i nepodvizhni. A dokato se blyskashe taka v sebe si, mezhdu synja i dejstvitelnostta, struvashe mu se, che neprekysnato chuva Anikinija glas:

- Mislish li?

Tazi дума se povtarjashe v nego kato stokratno eho, makar i izrechena ot neja samo vednyzh.

Prez cjaloto vreme te se gledaha, bez da mignat, kaktto se gledat vljubenite prez pyrvite dni ili dva zvjara, koito se sblyskvat v gorskija mrak i vizhdad edin na drug samo zenicite. No i naj-dylgijat vljuben pogled ima kraj. Otkysnal se ot ochite ò, Mihailo zagleda nejnite ryce, silni i krasivi, s naj-nezhna kozha i bledorozovi noktì. Tova okonchatelno go prinudi da shvane realnostta na svoja uzhas i da se otkazhe ot nadezhdata za probuzhdane. I tutaksi zapochna da otstypva kato zvjар, podgonen v tesnina.

Sys strashno usilie nameri usmivka, s kojato da zabludi

protivnika i uspjaja da se ovladee dotolkova, dokolkoto da ne pobegne i da ne tryshne vratata sled sebe si, a da se sboguva i da izleze s normalna krachka, makar che myrtveshki strah veeshe zad gyrba mu. Nakraja vratata zad nego se zatvori; njakak si prekosi dvora i chashta ot ulicata do krystovishteto, kojato po tova vreme na denja beshe pusta. Tuk shurteshe cheshma, kraj kojato njamashe zhiva dusha. Kakto se pravi neshto jasno i predvaritelno obmisleno, Mihailo se doblizhi do kamennoto korito, sedna na ryba, podlozhi i dve si ryce pod strujata voda, kojato vse poveche go otrezvjavane i uspokojavashe, vryshtashe go kym dejstvitelnostta, kojato, sega veche njamashe symnenija, beshe ravnosilna na uzhasa ot synja.

Mihailo prekara njakolko mychitelni dena v borba sys sobstvenite si misli kato sys senki i prividenija. Cjala godina go krepeshe misylta za Anika. Sega gubeshe тази misyl i mu se struvashe, che gubi samija zhivot.

Kogato Plema go povika oshte vednyzh pri Anika, otgovori ì, che ne mozhe da dojde. Kogato v navecherieto na Gergjovden dojde pak da go pita za tefericha, otgovori ì, che njama da otide. Na drugija den, po Gergjovden, Anika zarycha oshte vednyzh “da kazhe dali shte dojde ili njama da dojde”. “Ne moga”, otgovori toj i ostana v ochakvane na sybitieto, kakto se ochakva udar. (Kato tezhko bolnite, toj misleshe samo za sebe si; dori i ne pomisljashe, ne mozheshe i da si predstavi kakvo stava s Anika v tozi moment).

A sybitijata stanaha skoro, po-tezhki i po-loshi, otkolkoto mozheshe da se ochakva.

Tozi Gergjovden ostana v spomenite na horata kato den, v kojto Anika izvesti za sebe si na sveta. Do ilindenskija panair tja syvsem razvja bajrak. Otvori kyshtata si za myzhetete; nameri otnjakyde dve selski skitnichki, Jlenka i Saveta, da ì bydat kato pridvorni. Ot tozi den, ta za godina i polovina, tja izmisljashе zlini i neshtastija tyj kakto drugite misljat za doma, decata i hljaba,

veeshe bajrak: ne samo iz gradcheto, ami iz celija vishegradski kadilyk, che i izvyn nego. Mnogo ot tova se pozabravi, no mnogo stradanija ostanaha nevideni i nenakazani i chak togava se razbra na kakvo e sposobna edna zhena-razkolnica.

Leka-poleka okolo Anikinata kyshta se obrazuvasho lager. Samo bog znae koj li ne idvashe tezi noshti: mladezhi, zheneni myzhe, starci, momcheta, strannici chak ot Chajniche i Focha. Njakoi ot tjah, na koito ne im precheshe sram i razum, idvaha i prez denja, sedjaha na dvora ili v kyshtata, ako gi pusneha, ili prosto se shljaeha po ulicata s ryce v dzhobovete, kato ot vreme na vreme hvyrlyaha pogled kym prozorcite na Anika.

Tane Kujumdzhiyata, kljoshtav, s bezcvetni, vechno okokoreni ochi na izpitoto lice, beshe edin ot naj-beznadezhnite i naj-revnostni posetiteli. Sedi si taka na njakoj sandyk zad vratata, ne govori nishto i, v ochakvane da vidi Anika, samo gleda Jlenka i Saveta. A te minavat kraj nego, sjakash toj ne syshtestvuva, izlizat, posreshtat gosti i otivat s tjah po staite. Kogato go izgonjat ot kuhnjata, toj sjada kyde da e na dvora i plaho se usmihva na Jlenka, kojato go goni:

- Ii, lelche, neka da ostana. Kakvo ti precha?

I mozhe da chaka taka s chasove, natyzhen, sjakash i na nego mu tezhi, che trjabva da sedi tuka. Po njakoe vreme se vdiga i si otiva, chesto bez da se sboguva, a na drugija den idva pak.

V kyshti go ovikva zhena mu Kosara, chervendalesta i edra poluseljanka, sys skljuvcheni vezhdi.

- Pak li si sedjal pri urospiite, be, bostansko plashilo? Mozheshe i da si ostanesh pri tjah.

- Eh, mozheh da si ostana – povtarja toj tyzhno, a se vizhda, che misleno e tam.

Tova vbesjava Kosara, kojato vdiga strashna vrjava, no Tane samo maha s ryka i otvryshta edva ot vreme na vreme kato na syn.

Imashe i syvsem ludi, kakyvto beshe Nazif, edro

maloumno momche ot bejskija dom, tih, gluhonjam lud. Pone dva pyti prez denja idva pod prozorcite i s nerazbiraemo muchene vika Anika. Oshte v nachaloto, Anika, vednyzh se posheguva s nego. Toj ì predlagashe pod otvorenija prozorec dve pylni shepi zahar.

- Malko e tova, Nazife, malko – vikashe otgore Anika sys smjah.

Idiotyt razbra kakvo mu govori, otide v kyshti, otkradna ot bratjata si pari, kupi dve oki zahar i se vyrna. Zapochna da vika, dokato Anika ne se nadvesi ot prozoreca. Uhilen do ushi ot shtastie, predlozhi ì zaharta. Anika se smeeshe grymoglasno. Sys znaci mu davashe da razbere, che tova e vse oshte malko i toj si otide s zhalno muchene.

Ottogava idvashe vseki den i mykneshe v edna koshnica, v pojasa, po dzhobovete kolkoto se mozhe poveche zahar. Na Anika ì omryznaha shegite. Jadosvashe ja uporstvoto na ludija i prashtashe Saveta i Jelenka da go gonjat. Toj se syprotivljashe i si otivashe sys syrdito rymzhene, za da osymne pak na drugija den pod Anikinite prozorci s oshte poveche zahar. Dokato pak ne go izgoneha. Inache, po cjal den raznasjashe zaharta si iz grada kato si mrynkashe neshto. Decata se lepvaha za nego, zakachaha go i mu kradjaha zaharta ot koshnicata, kojato toj konvulsivno pritiskashe kym sebe si.

Imashe i takiva, koito ne se reshavaha da dojdut prez denja, a chakaha da se spusne mrak: i idvaha togava redovno, makar che njamaha dori nadezhda da vljazat v Anikinata kyshta. Taka njakoj samo si sedi po cjala nosht i pushi na kamyka kraj cheshmata. V tymnoto ne sa go videli koga e doshyl, nito znajat koga si e otishyl. Samo na sutrinta osymva cjala kupchina treski ot djalkane i ugarki na mjastoto, kydeto e sedjal. Tova e njakoj neshtasten mladezh, koj znae koj; i Anika ne go znae, i toj ja poznavava samo ot vizhdane. Tyj kato ne vinagi vsichki idvaha samo zaradi nejna. Njakoi idvaha, zashtoto izobshto bjaha gotovi

na vsjakakvi zlini, njakoi, zashtoto se bjaha rodili izgubeni i otchajani. Edva sega, okolo tazi kyshta i na tozi krystopyt se sybirashe vsichko, koeto e otritnato i koeto ne e kaktto bog zapovjadva. Tozi kryg ot myzhe okolo Anikinata kyshta stremitelno se razshirjavashe i zapochna da-vkljuchva, ne samo slabi i porochni, a i zdravi i umni hora.

Naj-posle, malko bjaha mladezhite v gradcheto, koito da ne sa bili pri Anika ili pone da ne sa opitali da proniknat v doma ì.

Otnachalo se promykvaha kradeshkom, prez noshtta, po zaobikolni pytishta, edin po edin. Govoreshe se za neja kato za neshto sramno i strashno, no dalechno i pochti neverojatno. No kolkoto poveche se govoreshe za nego, odumvashe i prepredavashe, estestveno, tova zlo stavashe po-priemlivo i po-obichajno. Pyrvo socheha s pryst i izprashtaha s shushukane onezi, koito hodeha pri neja, a nakraja horata zapochnaha da se prismivat na onezi, koito ne otivaha. Tyj kato po-rjadko bjaha tezi, koito vednaga se vrezhdaha pri Anika, a mnozinstvoto trjabvashe da se zadovoljava s Jlenka i Saveta, zavistta, myzhkata naperenost i suetnost zapochnaha da vyrshat svoeto. Onezi, na koito im beshe otkazano, idvaha pak s nadezhda da izmijat dvojnija si sram: che otivat pri neja i che tja ne iska da gi prieme; a onezi, koito vednyzh bjaha prieti, poveche ne mozheha da se sprat, a kato omagjosani, vse se vryshtaha otново.

Samo zhenite, edinodushni i ogorcheni, bjaha protiv napastta ot Mejdan i se boreha uporito, bezceremonno, po zhenski, bez mnogo da mu misljat. No i tova ne vinagi stavashe lesno i bezopasno. Taka postrada Ristichevijat dom.

Starata Ristichevica, vdovica, bogata, opravna i reshitelna kato myzh, zadomi vsichkite sa dyshteri i ozheni edinstvenija si sin. Sinyt ì beshe dreben, s rumeno lice, spokoen i hityr tyrgovec, kojto druzheshe samo s po-vyzzrastni ot sebe si, pecheleshe pari i se grizheshe za doma si. Majka mu go ozheni rano za hubava, tiha i bogata devojka ot Focha. Sega veche imashe vtoro dete.

Tazi zima, na edin pomen, kogato zhenite edna prez druga se oplakvaha ot Anika i ot svoite myzhe i sinove, starata Ristichefica, kato izpi chasha za dushata na pokojnija, izreche visoko i predizvikatelno:

-Za boga, ne pozvoljavajte! Eto, i az imam sin, no dokato sym zhiva, toj njama da prekrachi praga na onaja uospija.

Kato vsichko kazano za neja, Anika nauchi oshte na sledvashtata sutrin za dumite na Ristichefica, a na drugija den zarycha da ì predadat:

- Ot dnes do edin mesec, hairlija da e, shte mi dojde sinyt ti s pechalbata si ot cjala sedmica; shte vidish koja e Anika.

V doma vleze malko bezpokojstvo i zagrizhenost, no Ristichefica prodylzhavashe da rugae sladostrastnicata na vsichki strani. Tova beshe po vreme na naj-silnija razmah na Anika, kogato vsichki, koito se narichaha myzhe snovjaha iz Mejdan ili pone poglezhdaha natatyk. A na vtorata sybota sled onzi zloshtasten pomen, mladijat Ristic, pijan i pochti nosen ot kompanijata si, otide pri Anika s prihoda ot cjalata sedmica v dylbokija dzhob na poturite. Lezheshhe pred vratata na Anika, ritashe s kraka, pryskashe pari i obezumjal vikashe ednovremenno i Anika, i majka si. Nad nego stojaha Jlenka i Saveta i kojto iskashe, mozheshhe da vleze i da go vidi. Na razsymvane Anika naredi po Saveta na dvama turci, mladezhi, da go zavedat u doma mu.

Kogato starata Ristichefica sys snaha si vidja, che sinyt ì ne idva za vecherja, byrzo obikoli celija grad. Kato vidja, che naistina e otishyl pri Anika, starata se vyrna v kyshti, padna nasred stajata, cjalata v pjana i izobshto ne idvashe na sebe si. A snaha ì, strojna, bleada, s cherna kosa i golemi ochi, otide v drugata staja pred kandiloto, byrzo se prekrysti njakolko pyti i zapochna da kylne Anika.

- Da dade bog, zheno, bjasna da hodish, na verigi da te vodjat, da dade bog v dyn zemja da se prodynish, sama na sebe si

da omryznesh; smyrтта si da zhelaesh, a tja da ne te iska! Amin, bozhe, veliki i edinstveni. Amin. Amin.

I edva tuk sylzite ì ruknaha s takava sila, che prestana da vizhda, izgubi ravnovesie i padna s cjalata si snaga na poda. S razpereni ryce sybori i zagasi kandiloto. Po njakoe vreme prez noshtta se syvze. Stana i bavno zapochna da pribira neshtata, koito beshe syborila pri padaneto. Pochisti poda i kilima ot razljatoto maslo, nalja i zapali pak kandiloto, prekrysti se pred nego tri pyti i se pokloni bez duma. Otide da nagleda oshte vednyzh deteto, koeto speshe v ljulkata. A sled kato privyrshi vsichko, sedna pod samoto kandilo i s ryce v skuta zachaka myzha si.

V gradcheto se nauchava za vsekigo vsichko; njama tajna nito v dushata, nito v tjaloto. I kletvata dojde do Anika oshte na sutrinta. A syshtija tozi den sled objad dojde edna Anikina sluginja, ednooka ciganka, povika snahata kato ì predade kyrpa, pylna sys srebyrni i medni moneti. Sled tova se otdrypna v dynoto na dvora i kaza zarykata. Vizhdashe se, che ja naranjava, izrechena dori i ot ciganka.

- Tova ti go izprashta Anika. Neka prebroi, kazva, Ristichevica sys sina sa i snahata; cjalata pechalba e tuka, nito para ne lipsva. Vyrna ti myzha, ta sega ti vryshta i parite. Kolkoto mu e dala, tolkova mu e vzela. Ej tolkova ne se plashi, kazva, ot tvoite kletvi. Nishto ne mozhe da ì napravi njakakva si kletva.

I cigankata pobegna.

Osven zhenite, koito ednakvo mrazeha Anika, naj-golemijat ì protivnik beshe chorbadzhi Petar Filipovac. Sinyt mu Andrija beshe edin ot onezi, koito naj-mnogo navestjavaha Anikinata kyshta. Beshe mu pyrvorodno dete, nepohvaten i bled mladezh, vinagi sys synen vid i kato che li ne ot toja svjat; no nepopravim i uporit v strastta si kym Anika. Naposledyk ne se zavryshtashe, v kyshti, zashtoto edna nosht bashta mu poiska da go ubie i sigurno shteshe da go napravi, ako majka mu ne go skri

i spasi. Sega mladezhyt speshe v obora, a majka mu skrishom mu prashtashe hrana. Moleshe se po cjal den na boga i placheshe, i to vse tajno, zashtoto chorbadzhi Petar beshe zaplashil, che sled trijset godini syvmesten zhivot shte ja izgoni i neja, ako samo vednyzh ja chue da vyzdyhne ili ja vidi da iztyrve edna sylza za otstypnika.

Na djukjana na chorbadzhi Petar Filipovac se sybiraha vsichki, koito istinski mrazeha i osyzhdaha Anika. Tuk sled vseki razgovor i vsjaka cigara, dumata se vryshtashe na devojkata ot Mejdan. Vyv vryzka s Anika se prerazkazvaha mnogo pyti “Tijaninite smutove”, za zhenata, kojato nikoj ne pomneshe, no ja znaeha ot prikazkite na po-starite.

Predi poveche ot sedemdeset godini se bila prochula s krasotata si njakoja si Tijana, chobanska shterka. Stypkala chestta si i zapalila gradcheto. Govori se, che po vremeto na golemija panair tja kato chuma ili kato njakakvo navodnenie, zatvorila charshijata; takova nadprevarvane i blyskanica bila okolo neja. Idvali saraevski kujumdzhii (zlatari, b. pr.) i skopski tyrgovci na medni sydove, che ostavjali pri neja i stoka, i pechalba i si otivali goli kato shishaneta (vid pushki, b. pr.). Nishto ne mozhelo da ì se napravi. Dokato edin den ne izcheznala izvednyzh, kakto se i bila pojavila.

Mezhdou pyrvite, koito se pomyknali po Tijana, bil i njakoj si Kosta, narichan Gyrka, bogat mladezh bez bashta i majka. Kazvat, che iskal da ja vzeme za zhena, no Tijana ne shtjala i da chue, a vse poveche sybiralala okolo sebe si nehranimajkovci, turci i vsjakakvi veri. Mladezhyt se otteglil i izcheznal ot gradcheto. Uznalo se, che bil otishyl v manastira Banja, che se pokalugeril i che tam se poboljal. I vsichki go zabravili. No tochno sled edna godina, kogato Tijana se bila razvihnila do kraj i veche bila omryznala i na boga, i na horata, se pojavil nenadejno onja Kosta. Bil obrasyl s brada i kosa, izmyrshavjal i podivjal, s polukalugersko, poluseljashko obleklo. Njamal nito torba, nito

tojazhka v ryka, nishto, osven dva pishtova v pojasa. Vturnal, se pravo kym Tijaninata kyshta. Razbil vratata na stajata, streljal po Tijana, no samo leko ja ranil i tja mu se izmyknala i pobegnala iz mahalata.

Kato tichala nagore po Mejdan, si izgubila chehlite i dukatite ot gerdana i kosata. Bjagala kym edna gorichka pod Stari grad. Kogato veche bila pod samata diga, padnala iznemoshtjala. Tuk ja zastignal kalugeryt i ja ubil na mjasto.

Lezhala cjal den taka, previta na dve, s razpileni kosi, s goljama cherna rana na eleka ot nebesnosinja svila. Zinali, s kamshici v ryce, ja gledali chobanchetata ot visokata diga. Edva na smrachavane izpratili ot grada dvama cigani, koito ja zarovili na syshtoto mjasto. Ubiecyt izchezna v gorata. Nikoj ne go i tyrsel. No go namerili na tretija den, samoubil se na Tijaninija grob. Tuk go pogrebali i nego. I tova mjasto i do den dneshen se naricha Tijanin grob.

Dokato takiva i podobni neshta stavaha po kyshtite i se razpravjaha po djukjanite (predi vsichko tova sa naj-veche djukjanski razgovori, kaktto i semejni neshtastija, koito sa prilichat), na Mejdan prodylzhavashe igrata na zlodejanija i zhenski prishtevki. Njakyde po tova vreme zapochna dvubojat na Anika s dobrunskija pop zaradi sina mu Jaksha, narichan Djakona.

II

Anika se beshe veche prochula nadaleche, a Jaksha Porubovich, sinyt na dobrunskija pop, dori i ne pomisljashe da vyrvi v grada i da ja vidi. Obichashe poveche rakijata, otkolkoto zhenite, a ot rakijata poveche obichashe svobodata i skitaneto.

Makar i dvajsetgodishen, beshe naj-visokijat i naj-silen mladezh i v dvata kadilyka. Beshe hodil chak i v Chajniche da se prebori s njakoj si Nedzha, narichan Kurjakovich (kurjak – vylk, b. pr.); i go nadvi.

S bjala kozha, rizhav i zelenook, sys smel pogled, Jaksha beshe pylna protivopolozhnost na bashta si. Slab, visok, pobeljal oshte ot mladini, s posivjalo lice i cherna benka mezhdju vezhdite, popyt beshe ot onezi hora, koito tezhata i na sebe si, i na drugite, i koito ot rozhdenieto do smyrta si sjakash nosjat njakakva tezhka misyl v sebe si. Jaksha se beshe metnal na djado si po majka, njakoj si Milisav ot Tyrnavci, bogat chovek, veseljak i dobrjak.

Popyt obichashe bezkrajno edinstvenija si sin i stradashe mnogo, che e takyv praznoglav i buen. Oshte ot lani Jaksha e djakon. Segaj bashta mu se bori s nego i mu dava zor da se ozheni, za da mozhe da go zapopi. No Jaksha nehae za sveshtenicheskija san, a za zhenitba ne shte i da chue. Popadijata, dobra, pesteliva do svidlivost, cherna i sysuhrena starica, tu zashtitava sina si, tu pomaga na bashta mu. I plache zaradi dvamata. Taja zima Jaksha se beshe malko poukrotil. Stoeshe si poveche u doma, ostavjashe da se govori za zhenitba, vypreki che samijat nishto ne kazvashe.

Sled Gergjovden se ochakvashe da dojde vladika Josif ot Saraevo. Popyt se nadjavashe, che dotogava shte uspee da ozheni sina si i che vladikata shte mozhe da go rykopolozhi. No v kraja na zimata se sluchi taka, che Jaksha otide po njakakva rabota vyy Vishegrad.

Beshe po vreme na mrysteneto na ribata. Taka kym kraja na fevruari i pyrvata polovina na mart priizhda riba v mnogo goljamo kolichestvo nadolu po Yrzav. Obiknoveno tezi stada priizhdat na tri pyti prez njakolko dena. Taka edin riben pasazh zapriizhda noshtem, obiknoveno predi razsymvane i minava do obed. I togava vsichki lovjat, i ribarite, i onezi, koito lovjat samo vednyzh godishno, ot mrystene do mrystene. Vsichko zhivo, ako ima mreza, sliza na Yrzav i hvyrlya. Decata gazjat po plitkoto i s tendzheri ili s goli ryce hvashtat ribata, kojato kato zaslepena i zashemetena hvyrlya hajver i mljako. Tezi tri dena sa kato njakakvi praznici, koito redovno i estestveno se povtarjat vsjaka godina predi idvaneto na proletta. Togava vsjaka kyshta mirishe na pyrzhenno i tolkova riba se izjashda, che na horata im nakyrtya i cenata ì syvsem spada. Ulovyt ot poslednija pasazh se izkupuva ot seljanite v okolnostta, koito s magareta otkarvat ribata po selata, kydeto ja nakachvat za sushene.

Ot dobrunskija pyt Jaksha vizhdashe pred sebe si Yrzav i prysnatite kato mravki pokraj nego i iz nego ribari i deca. Slynceto greeshe silno, ot zemjata se vdigashe para i ribata lyshteshe.

Jaksha byrzo si svyrshi rabotata, za kojato beshe doshyl i iskashe oshte po videlo da se vyrne v Dobrun, no go nakaraha da se otbie v edin djukjan, kydeto njakolko sinove na tyrgovci pieha grejana rakija s riba za meze. Majtapeha se s Gazija, naj-izvestnija ribar i pijanica, kato vsichki ribari ot zanajata. Gazija stoesheshe, bez da ostavja mokrata si mreza, ot kojato viseshe tezhest i se izcezhdashe voda na poda do bosite mu kraka. Beshe prodal celija si ulov i sega, mokyry do krysta, potrepervasht,

izpi polovinka na edin dyh. Pitat go kakyv e hajveryt тази година i kolko e ulovil i prodal, a toj kato vsichki ribari sueverno krie i izbjagva tochnija otgovor.

- Chuvam, che trupash zhyltici i che gotvish dar za Anika – podkacha go edin ot mladezhite.

- Az na Anika?! Ne moga da se vredja ot vas, chorbadzhi – zashtitava se toj, kato si sviva cigara i typche na mjasto.

Istinata e, che i toj e edin ot mnogoto, koito neuspeshno se opitvaha da se doberat do Anika, no te go podkachat samo za da zagovorjat za neja.

Gazija plashta i izliza ot djukjana kato se otryskva i treperi:

- Tova e vasha, vasha rabota, chorbadzhi. Ne e stoka za mene tja; az zhiveja ot vodata.

A te prodylzhavat da razpravjat za Anika.

Oshte тази nosht Jaksha vidja Anika. Poveche ne se i vryshtashe u doma v Dobrun. Po celi noshti prekarvashe pri Anika; a tja, izglezhda, priemash samo nego. Gradecyt govoreshe sega samo za popskija sin. Zhenite izvryshtaha glava ot nego, a myzhetе go syvetvaha ili odumvaha i mu zavizhdaha.

Popyt, naprazno izprashtashe hora, zarychvashe, zaplashvashe i proklinashe. Kato vidja, che nishto ne pomaga, reshi da otide sam da go otvede. Dori i tova ne pomogna. Togava se obyрна kym vishegradskija kajmakamin (gradonachalnik – b. pr.).

Sin na bogatija i vlijatelen Dzhevad pasha Plevljak, vishegradskijat kajmakamin Alibeg mozheshe otdavna da byde na po-dobro mjasto i s po-visoko polozenie, no ot majka si, kojato beshe ot Sokolovichite, beshe nasledil goljamo gospodarsko ravnodushie kym vsichki neshta, osobeno kym smetkadzhijstvoto i trupaneto na pari. Predi dvajset i pet godini, kogato v gradcheto neochakvano i kratkotrajno beshe nastypilo blagodenstvie i izobilie, Alibeg, oshte mladezh na dvajset i edna

godini, beshe postaven za nachalnik na policijata. Tyrgovijata po tova vreme beshe zapochnala da se razviva na vishegradskija most i gradyt beshe pylen sys stoka, pari i pytnici; zatova v nego trjabvashe da ima znachitelen broj zaptieta s otrakan i nepodkupen komandir. No s godinite tyrgovijata zapadna i napusna vishegradskija pyt. Chuzhdenci idvaha po-rjadko. Brojat na zaptietata beshe namalen. Edinstveno Alibeg ne iskashe da napusne Vishegrad, v kojto ostana kato kajmakamin. Dva pyti beshe hodil s bashta si na vojna vyv Vlashko i v Syrbija, no vseki pyt se vryshtashe na svojata sluzhba, vyv Vishegrad.

Imashe dve kyshti, naj-hubavite vyv Vishegrad, na samija brjag na Drina, svyrzani s goljam park. Beshe se zhenil njakolko pyti, no zhenite, mu vse umiraha. Izvesten beshe sys slabostta si kym zhenite. S napredvane na godinite vse poveche pieshe, no vinagi s mjara i vkus. Beshe stroen, vypreki neredovnijia zhivot i godinite. Ostrite i nespokojni cherti na liceto mu se bjaha promenili ot vremeto v smireno, kato che li usmihnato izrazhenie. Mezhdu syvsem belite mu mustaci i dosta prosharenata mu brada, imashe otkriti i jasno ochertani, mladezhki rumeni ustni. Govoreshe bez dvizenija, s toplina v glasa i iskrenost v ochite. Strastno obichashe toplite izvori. Tyrseshe gi i obikaljashe navsjakyde, kydeto beshe chul, che ima takiva; i kydeto otkrivashhe izvor s topla voda, pogrizhvashe se za nego i izgrazhdashe cheshma ili banja sys svoi sredstva.

V gradcheto, koeto beshe zapadnalo i po naselenie, i po tyrgovija, kajmakaminyt oshte otdavna njamashe nikakvi sluzhebni dela ili neprijatnosti. S vsichki belezi na chovek ot gospodarsko poteklo, mylchaliv i usmihnat, stareeshe bavno i zhiveeshe za radost na sebe si i na drugite. Naobikaljashe imenieto si v Plevlja ili izlizashe na teferichi s prijateli, rudzhanski i glasinashki bejove.

Dobrunskijat pop, prav kato vyrlina, s dylbok i tyrzhestven glas, s nepodvizhen pogled, sivo lice i, neizvestno

zashto, sys sivo raso, sjakash izljazyl ot vodenica, beshe ot kraj vreme neprijaten na kajmakamina. I sega go prie hladno, no go izslusha i obeshta da razsledva sluchaja. I toj bil chul za dyshterjata na pokojnija Kyrnoelac, i predi njakoi se oplakvali, che mnogo se bila razpusnala. Shtjal da izprati zaptieta i da naredi da provodjat Jaksha za Dobrun, a devojkata da vkarat v pytja.

Umirasht ot sram, popyt prekara dva dena u vishegradskija enorijski sveshtenik pop Joso, bojzljiv i polusljap chovek, i kato vidja, che sinyt mu ne idva i che kajmakaminyt nishto ne mu izvestjava, jahna krotkija si zhrebec i, sys syrce, pylno s gorchivina, se vyrna obratno v Dobrun.

Shtom izleze popyt, kajmakaminyt izvika starshija na vishegradskite zaptieta Salko Hedo i mu naredi da otide u onazi vlahinja (drugoverka, nevernica – b. pr.) i da ja zaplashi s tojaga, ako ne mirne, a Jaksha da izgoni vednaga v Dobrun.

Hedo izpylni tova, koeto mu beshe naredeno. Jahna konja si, kakto pri znachitelni i tyrzhestveni sluchai, pozaobikoli izdaleche Anikinija dvor i strogo izvika na Jelenka, kojato vyrsheshe njakakva rabota navyn, che njama da tyrpi poveche nikakvo bezredie okolo tjahnata kyshta i che onzi popski hairsyzin (nehranimajko - b. pr.) ot Dobrun trjabva vednaga da si vyrvi v kyshti, a ako ne napravi tova, toj shte porazgovarja s nego drugojache. Jelenka izticha i kaza vsichko na Anika, kojato tozchas se pokaza na vynshnata vrata, no Hedo, predvidlivo, veche se beshe otdalechil v trys na visokija si kon.

Netochen i muden kato horskija syd i zemnata pravda, Hedo veche trijset godini izpylnjivashe taka sluzhebnite si zadylzhenija. Liceto mu beshe izbrazdeno ot njakakvi dylboki i chudnovati brychki, koito otivaha v neochakvani posoki, kakto pri nikoj drug i pokrivaha i cheloto, i nosa, i bradata mu, poglystaha redkite mu mustaci i se spuskaaha kato strujki po zagorelija mu vrat. Ot tozi labirint ot brychki gledaha golemi krygli ochi bez migli s pogled na ostarjal kon. Taka go beshe

razkrasil trijsetgodishnija mu zhivot na zaptie v gradcheto.

Kajmakaminyt beshe chovek, kojto ne obicha neprijatnite neshta, dori i v sysednija kadilyk (okolija – b. pr.) i na kogoto Hedo nikoga ne smeеше da syobshti za neshto, predi da byde to blagopoluchno razresheno. Zaptietata mu se smenjaha i bjaha ili podkupni, ili prekaleno usyrdni. Taka che prez poslednite dvajset i pet godini vsichko beshe na Hedovata glava: ot polskite porazii, pijanstvata i sysedskite kavgi, ta do naj-strashnite ubijstva i naj-golemite krazhbi. Otnachalo, kato mlado zaptie, ot vreme na vreme se pojavjavashe. Taka i stana starshi. No skoro razbra, che svadite, ubijstvata i neshtastijata stavat kato njakakvo estestveno i neizbezhno zlo, a negovite, Hedovite, ryce i ochi sa slabi da zalovjat vsichki, da razpletat vsichko i da nakazhat vsekigo zasluzheno. Vmesto da go obladae chuvstvo za vlast i sila sled tolkova godini sluzhba, nego obratno, beshe go obzel njakakyv sueveren strah ot prestypenijata i njakakvo pochti uvazhenie kym choveka, reshil se da izvyrshi zlodejanie. Pojavjavashe se mashinalno vinagi na vsjako mjasto, kydeto go zadylzhavashe sluzhbata, no ne da se sblyska s prestypnika, a da go progoni s pojavata si ot tozi kadilyk v drug. V prodylzhenie na godini, ot postojannija dopir s choveshkoto zlo i choveshkata myka, toj beshe nasybral osobenija si opit, ot kojto nesyznatelno se rykovodeshe v svoite postypki. Tozi opit se systoeshe v dve pochti protivopolozhni predstavi, i dve ednakvo verni. Ednata, che zloto, neshtastijata i razmiricite mezhdu horata sa postojanni i neizbezhni; i che v tova otnoshenie ne mozhe nishto da se promeni. Vtorata, che vsjako neshto se opravja, zashtoto vsichko na sveta e netrajno: sysedite shte se pomirjat, ubiecyt ili sam shte se predade, ili shte izbjaga v drug kadilyk, kydeto ima drugi zaptieta i starshii; otkradnatata vesht shte se nameri rano ili kysno, zashtoto horata ne sa samo kradlivi, no i bybrivi i donoschici; pijanite shte iztreznejat i zatova s tjah ne trjabva da si imash rabota, dokato sa pijani i ne znajat kakvo pravjat.

Tezi dve predstavi rykovodeha vsjako sluzhebno nachinanie na Hedо. A kogato v njakoj spor ili prestyplenie beshe zamesena zhena, тази negova pasivnost se prevryshtashe v pylна vcepenenost. Togava prilichashe na chovek, na chijto vrat e kacnala osa, a toj ni myrda, ni shava, ostavja ja da se razhozhda i pravi tova, koeto e naj-umno: chaka da otleti sama. Shtom se natyknesh na zhena, toj se spirashe s chuvstvo za njakakva vina i ne prodylzhavashe, ako ne beshe mnogo neobhodimo. I, estestveno, ne vyrsheshe tova syznatelno. Taka go beshe nauchil opityt i go vodeshe instinktyt: da se byrkash v spor, v kojto e zamesena zhena, znachi da pyhnesh pryst mezhdu vratata i kasata.

Kogato privecher na syshtija den dojde Jaksha, Anika ne iskashe i da go pogledne. Vsichkite mu molbi i uveshtanija ne mozhaha da pomognat. Beshe reshila da ne go priema i ne zhelaeshe poveche da govori za tova. Na vsjaka negova razpalena дума otgovarjashe prezritelno:

- Shto ne idesh v Dobrun? Bashta ti te vika.

- Njamam bashta. Ti znaesh dobre.

- Kakvo znam? – pita go tja spokojno.

- Ti znaesh dobre kakvo sym ti govoril vsjaka nosht, a i az pomnja kakvo si mi govorila ti.

Toj ì pripomnjashe nezhnostite i nejasnite dumi ot minalite noshti, razbiraemi samo za neja i nego. Tja uporito mylcheshe. Sys slab, sjakash chuzhd glas, toj izrichashe na presekulki:

- Az kazvam: “Anika, symva”, a ti s ryka mi zakrivash ochite...

I taka izrezhdashe podrobnosti ot minalite noshti. Beshe i smeshno, i zhalno da vidish tozi ogromen chovek kak sedi i narezhda kato zhena. No tezi dumi javno go upojvaha, kakto i samata ljubov, i toj ne znaeshe nito kakvo pravi, nito kakvo govori. Anika go slushashe spokojno, mylchalivo, bez

systradanie, no i bez podigravatelnost. Pri razdjala, na vsichkite mu nastojatelni vyprosi koga shte mozhe da ja vidi pak, tja mu otgovori s usmivka:

- E, mozhe bi v Dobrun po Bogorodica.. Ottogava Jaksha se nastani v Zariyata mehana. Tolkova sram oshte mu e ostanal, che ne se vyrti okolo Anikinata porta i ne sedi s Jelenka i Saveta. Cherpeshe i pieshe po cjal den, sednal nepodvizhno na edno mjasto, s ogromen pestnik vyrhu masata, s krasiva glava, otmetnata nazad i oblegnata na stenata i s lice, obyrnato kym opusheniya tavan, sjakash chete neshto po nego. Nikoj ne smeeshe da mu spomene Anika, makar che vsichki znaeha zaradi kakvo se beshe propil.

Sedi taka s chasove, gleda v tavana i si spomnja ne tolkova za dumite ì, kolkoto za nejnoto mylchanie. Toj e izpylnen ot tova nejno mylchanie, useshta go i v stomaha si. Dori ne trjabva da zatvori ochi, a veche ja vizhda kak sedi na minderlyka, zabradena do ochite s bjala, zdravo stegnata kyrpa, taka che ni naj-malko ne se vizhda kosata ì. Rycete ì sa v skuta; silno pritisnala dlan o dlan, sjakash gadae neshto. Liceto ì e shiroko i bjalo, skulite ì sa izpyknali, a v ochite ì, koito sa stanali matovi, probjagva njakakva usmivka, spuska se po skulite i gi obliva sys svetlina.

Ot tova mylchanie na Jaksha mu sekva dyhyt i mu se zamygljava pogledyt. Da mozheshe oshte samo vednyzh da sedne do neja! Struva mu se, che nishto njama da mozhe da go spre da hvane s dve ryce tazi glava, neudyrzhimo da ja izvyrne i pritisne na djushek, na pod, na treva. No togava se seti za studenata ì nepreklonnost, kojato go beshe izmychila mnogo, ne za tova, che njamashe da mozhe da ja prekyrshi, a zashtoto njamashe da specheli ot tova. I se sepva, sjakash se e blysnal v stena, a golemijat mu pestnik bezsilno potrypva vyrhu masata.

Dokato Jaksha pieshe v Zariyata mehana, i dokato Salko Hedo se praveshe, che ne znae nishto za tova, okolo Anikinata

kyshta stavaha vse novi svadi i poboï. Tyj kato ne iskashe da priema poveche nikogo, pijani myzhe napiraha na portata, a drugi, malko po-trezvi, s zhelanie po njakakyv nachin da se podmazhat na Anika, gi otblyskvaha ot vratata.

Tyj kato dobre poznavashe Hedo, kajmakaminyt nakraja se reshi sam da otide do Anikinata kyshta i da vidi kakvo stava s тази zhená. I otide edin sledobed, pridruzhen ot zaptie. Zaptieto se vyrna samo. Kajmakaminyt ostana do privecher. I na sledvashtija den otide pak.

Drugoyache ne mozheshe i da byde. Kajmakaminyt, kojto v zhivota si beshe vidjal mnogo zheni, i bez goljam izbor, pochuvstvuva vednaga, che tova e neshto drugo. Otkakto syshtestvuva gradcheto i otkakto horata se razhdát i zhenjat, ne e imalo takova tjalo s takava pohodka i pogled. To ne beshe se rodilo i izraslo, svyrzano s vsichko onova, koeto go obkryzhava. To beshe syzdateno da dostavja udovolstvija.

Sjakash otkril neshto poznato i otdavna izgubeno, kajmakaminyt izgubi uma i дума pred тази hubost.

Matovata belota na kozhata napylnó skrivashe zdravite i kryvonosni sydove i samo sled rjazka granica, neochakvano, bez ni naj-malyk prehod, se narushavashe ot tymnata rumenina na ustnite ili postepenno se prelivashe v edva zabelezhima rozovina okolo noktite i kraj ushite. Cjaloto tova edro, harmonichno tjalo, s dostojnstvo v spokojstviето si, bavno v dvizhenijata si, sjakash misleshto samo za sebe si, bez zhelanie i potrebnost da se sravnjava s drugite, kato bogata imperija: dostatychno samo za sebe si, to njama kakvo da krie i ne e nuzhno da pokazva koj znae kakvo, zhivee v mylchanie i prezira chuzhdata neobhodimost za obshtuvane.

Vsichko tova beshe pred kajmakamina i toj go vidja s ochite na zrjal chovek, na kogoto mu se struva, che znae istinskata stojnost na zhivota i kojto v syshtoto vreme chuvstvuva i vizhda, che tozi zhivot mu se izplyzva i mu nablizhava krajat.

Kakvo mozheshe da spre turchina, ako ne samata Anika? Tja ne go sprja.

Na sledvashtija den sled vtoroto poseshtenie na kajmakamina, Anika izvika Tane Kujumdzhijata.

- Mozhesh li da pishesh?

- Moga – otgovarja Tane i kato che li da dokazhe, razperva prystite na djasnata ryka, a ochite mu ovlazhnjavat ot radost.

Tane donese ot djukjana mastilnica, pero i hartija. Seg a sedi na minderlyka, Anika do nego.

- Mozhesh li da napishesh vsichko, deto ti se kazva?

- Ami, mislja, che shte moga.

Onja bjas, kojto se e vselil vyy vsjaka zhena bez rabota, redi na Anika, a tja chrez Tane – na peroto. Tane pochva da pishe, celijat izkriven na edna strana, nizhe poleka bukvite, a postojannoto nadigane na nabrychkanata mu buza pokazva kak s ezik sledi dvizhenieto na pisalkata. Anika redi:

“Ti si dobrunski pop, a az vishegradska bludnica. Enoriite ni sa podeleni i po-dobre da ne se byrkash tam, deto ne ti e rabota”.

Tane, kojto do sega se kolebaeshe samo na njakoi dumi, sprja da pishe i pogledna Anika s njakakyv smeshno zagrizhen pogled, sjakash iskashe tja da mu kazhe, che tova e shega i che v syshtnost njama da izprati pismoto v Dobrun. Anika go podkani strogo, bez da gleda kym nego:

- Pishi!

I toj prodylzhi da pishe s onova syshtoto smeshno i zagrizhenie na liceto.

“Ne sym se bila rodila, kogato si preskachal pleta na Nedelkovica, a Nedelko mislel, che e jazovec v kukuruza i nasmalko ne te ubil. I do den dneshen po vdovishkite kyshti ti kyrpjat rasoto. Ta az nikoga ne sym popitala za zdraveto ti i za tvoite diri. A ti otde se nameri takyv, che da mi izpratish

kajmakamina i zaptietata. Po dobre shteshe da byde, ako beshe razbutal njakoja zmija pod kamyk. E, znaj, pope, che kajmakaminyt mi idva oshte dva pyti i che mu razpasah sabjata kato na dete, i che kakto si e star, taka mi dyrzhi legen i peshkir, ako ti e drago da chuesh. A kato si se zagrizhil za svoja hubavec, eto ti go v Zarijevata mehana, naistina, obrysnat kato mladozhenec, i myrtvo pijan, ama tova ne e nishto, vodi si go spokojno v kyshti, shte iztreznee i brada shte mu poraste, che po moemu i vladika mozhe da stane”.

Tuka svyrshi. Otdyhna si Tane, kojto edva smogvashe, vypreki, che izpuskashe bukvi i celi srichki.

Oshte na drugija den v gradcheto se znaeshe kakvo pismo e pisala Anika na popa v Dobrun. No otkakto i kajmakaminyt zapochna da hodi pri neja, vyv Vishegrad veche ne se chudjat na nishto. Govoreshe se, che popyt, kato vidjal kakvo stava v gradcheto, otsluzhil kletveno bdenie v dobrunskata cyrkva s obyrnati naopaki odezhdi i sys sveshti, zapaleni ot dolu.

V gradcheto veche ne se vjarvashe, che njakoj chovek mozhe da pomogne; trjabvashe da se chaka bozhijata ryka. I osven tova Anika uspjja oshte vednyzh da razvylnuva i izumi gradcheto.

Na Uspenie Bogorodichno se pravi goljam cyrkoven sybor v dobrunskata cyrkva, na kojto idvat i grazhdani, no osobeno mnogo sa seljanite, nasybrali se i ot naj-otdalechenite sela.

Sledobed sreshtu Uspenie, Anika se vdigna za Dobrun. Tja i Jelenka jazdeha krotki, ohraneni kone; sledvashe gi njakakvo momche. Zaobikoliha po stranichni ulichki, no vse pak iz charshijata se raznese vestta, che Anika otiva v Dobrun. Vsichki ot charshijata si zasmenjaha mestata i krivjaha vratove, za da ja vidjat pone otdaleche, kogato trygne po strymnija pyt pod Strazhishte. Kalfite i chiracite si namiraha njakakva rabota po tavanite. Kachvaha se i gledaha prez ambrazurite kak Anika

prevalja biloto.

Pochti po petite na Anika trygna i Tane Kujumdzhijata, na kuc kon, naet nabyrzo ot njakakyv ciganin. Po-bled ot drug pyt, s izdylzheno lice, toj bez pritesnenie i sram premina prez samata charshija. Ne obryshtashe vnimanie na smeha i podigravatelnite pozdravi; mozhe bi ne gi i chivashe. No kogato se skri zad hrebeta, v charshijata nastypi njakakva trevozhna i neprijatna tishina. Vsichki sa se otteglili v djukjanite i neshto raztrebvat i presmjatat. I mnozina, koito malko predi tova se bjaha smeli na Tane, zapochvat nevolno da si misljat, che i te samite mogat da trygnat nezabeljazano ili pod njakakyv udoben predlog sled Anika. Edni otivaha po selata da kupuvat kozhi, drugi v Dobrun, treti v Priboj na pazar. A kogato se spusna noshtta, mladezhite tihomylkom se zaizmykvaha i trygvaha napravo, sled po-vyзрастnite. Mnogo ot tjah bjaha oshte momcheta i ne se nadjavaha na neshto, no im beshe priyatno da propilejat noshtta si zaradi neja i da se izponatyrtjat po kamynacite kraj Yrzav.

Kym Chelikova Chuprija Tane nastigna dve zheni. Jlenka go zaovikva. Tane samo se usmihva i popoglezhda v gryb Anika, sjakash chaka tja da mu kazhe neshto.

- Che kakvo ti pravja?

Jlenka, pobesnjala, spira konja.

- Pravish mi. Eto do tuka mi stigna. Ne stiga, che te gledame vyv Vishegrad, ami si trygnal podire ni. Vryshtaj se v kyshti i ljulej na zheni si decata!

Dokato se razpravjaha, gledaha kym Anika, no tja si jazdi i ne izvyrta glava, nito pokazva s neshto, che gi slusha. Jlenka jadosano prishpori konja i nastigna Anika. A Tane, s navedena glava i otpusnati juzdi, jazdi po petite im.

Taka jazdiha stotina krachki, kogato Anika rjazko sprja i se obyrna. Izvednyzh Tane se okaza ochi v ochi s neja. Konete im se razminaha. Liceto i, zacherveno ot goreshtinata, beshe pokrito e tynyk bjat voal, chiito kraishta padaha na ramenete i.

Usmihvashe mu se dobrodushno, po detski. Liceto na Tane se raztegnu v usmivka. Pokazaha mu se redkite zybi i bledite venci, ovlazhnjaha tyzhnite mu sivi ochi.

- Tane, kupih ot djukjana na Medzhuselac limoni, pyk gi zabravih na stylbite. Zhiv da si, vyrni se za tjah vyv Vishegrad. Shte ni nastignesh do Dobrun.

Zasmjan ot shtastie, Tane edva shvana kakvo iska ot nego.

- Limoni ... pri Medzhuselac. Otivam, trygnah.

Vednaga se obyryna i razocharovan se otpravi kym Vishegrad kato naprazno prishporvashe ciganskata kranta, bezchuvstvena kym udarite. Obryshtashe se ot vreme na vreme i gledashe kak se otdalechava dylgijat bjat voal na Anika.

Razbrala Anikinata hitrost, Jelenka edva sdyrzhahashe smeha si. Shtom Tane se obyryna, tja prihna da se kiska. Anika samo se usmihvashe i jazdeshe, bez da kazva neshto. Momcheto beshe izbryzalo i gi chakashe pod edna sjanka.

V Dobrun panairyt beshe v razgara si. Govoreshe se, che tuk njakyde e Anika, no nikoj ne ja beshe vidjal nito po vreme na sluzhbata, nito sledobeda okolo cyrkvata, vypreki che vsichki prikazvaha za neja i ja ochakvaha. Sred razgoreshtenata i peeshta tylpa se motaeshe Tane Kujumdzhijata i se ozyrtashe tyzhno. Pijanite seljani go blyskaha i nastypvaha, no toj neprekysnato se lutashe i tyrseshe, ponesyl cjal paket limoni, koito prednija den beshe kupil sam, sled kato razbra, che Anika nishto ne e zabravila v djukjana. Edva privecher se pojavi Anika s Jelenka. Sednaha v njakakva goljama baraka na edno visoko mjasto nasred cyrkovniya dvor.

Shtom dochu za idvaneto na Anika, popyt, izvyn sebe si, iskashe da otide sam i da ja izgoni ot dvora. Sprjaha go starejshinite i po-vyзрастniete hora. Dvama ot tjah otidoha da kazhat na bludnicite da izchezvat vednaga ot sybora.

Mezhduvremenno okolo Anika se beshe sybrala veche cjala tylpa myzhe. Popskite hora bjaha posreshtnati pyrvo sys

smjah, a posle s psuvni. Anika se praveshe, che ni gi vizhda i chuva. Starejshinite iskaha da se priblizhat i da gi izhvyrlyat sys sila, no vednaga mezhdou tjah i zhenite se obrazuva stena ot mladi seljaci i grazhdani, povecheto ot koito pijani. Starejshinite bjaha iztlaskani do popskata kyshta i edva se spasaha prez portata.

Smrachavashe se, kogato nadolu po stylbite zaslizaha ostanalite pyrvenci i samijat pop. No navalicata beshe tolkova goljama, che napravo beshe zadrystila vratata.

Narodyt, kojto pri naj-golemi razmirici naj-malko znae kakvo iska, se jurna ot barakata, v kojato se namiraha zhenite, kym vratite na enorijskija dom. Po-tochno, jurnaha se njakolko pijani mladezhi, a ostanalata tylpa samo se blyskashe. Naj-mnogo kreshtjaha i zaplashvaha lieshtanite, koito na vseki cyrkoven praznik namiraha njakvoja vissha cel v liceto na naj-vidnite, vikaha s udvoena sila:

- Ne natam!

- Njama da se dadem!

Bratjata Limich, naj-izvestni sred lieshtanite, pluvnali v pot, razpasani, skycrat sys zybi, razmahvat nozhove i bez kakvato i da bilo nuzhda se ubezhdavaj edin drug:

- Bratle, az sled tebe...

Syvsem tymno e. Toku-shto ot Vishegrad e pristignal Jaksha, kojto cjal den se beshe boril sys sebe si i edva privecher, kogato veche ne mozheshe da izdyrzhi, poletja kym Dobrun. Vsichki se sybirat okolo osvetenite baraki i okolo ognjovete, koito gorjat na ravnoto. Samo naj-pijanite izchezvat nastrani, povryshat, stenat i si govoryat neshto sami, do stobora, na tymno. Pred vratite na enorijskija dom e postojanna blyskanica i glychka, ot kojato nishto ne mozhe da se razbere. Na samija prag stoi popyt, cheren i bled, osveten ot fakla, kojato njakoj dyrzhi zad nego, v preddverieto. Naprjaga se da govori, dyrpa se, no starejshinite go dyrzhat zdravo, a shumyt e tolkova silen, che sam ne se chuva. Na liceto mu njama nito sleda ot strah ili smushtenie, a samo

njakakyv gnjav, prilichasht na uchudvane. Naprazno dylgo se mycheshe da vzeme dumata ili da se priblizhi do njakoj ot pijanite kresljovci. I, kakto se napyva i dyrpa, popyt izvednyzh spira na samija prag, pogledyt mu se vtrenchva v srednata baraka, kojato beshe naj-dobre osvetena. V chervenija otljasyk vidja izpravenata i gorda snaga na Anika, ot ednata ì strana Jelenka, a ot drugata – Jaksha, toku-shto vljazyl, naveden kym Anika, s razpereni ryce, s njakakvo dvizhenie, pylno s nezhnost i predanost, sramno i nedopustimo za roditelskite ochi. Tyj kato zad gyrba si njashe mnogo svetlina, popyt razblyska vsichki i po poluosvetenoto stylbishte izticha v stajata. Popadijata, kojato raztreperana placheshe i si blyskashe glavata ot bezsilen sram i dvojna ljubov i myka, izticha ot chardaka sled nego, kakto i zhenite, pridyrzhali ja dosega. Sled tjah se vturnaha i njakoi rodnini i starejshini, dokato ostanalite spiraha tylpata da ne nahylta po stylbishteto. V stajata zavariha popa da smykva v tymnoto ot stenata edna dylga pushka. Nastignaha go do prozoreca, ot kojto se vizhdashe jarko osvetenata baraka i ljushnalija se narod, i Jaksha, kojto stoeshе vse taka priveden, i Anika, kojato kato nepodvizhen portret stoi v sredata. Seljanite hvanaha popa okolo krysta, a popadijata se uvesi na pushkata. Toj mylchalivo, no silno se dyrpashe. Dokato se boreha, povlecheni ot nego, seljanite go uspokojavaha zadyhano:

- Otche pope! Otche! Molim te!

Popadijata pishteshe priglusheno i tiho, no uzhasjivashto:

- Ne, zaklinam te v obshtija ni ljab i ljubov! Nee!

Taka, s borba, go otmyknaha malko po-daleche, v polumraka, ot kydeto ne se vizhdashe navyn. Tuk okonchatelno se otpusna nasochenata mu pushka, no s neja se otpusna i popadijata. Edni se zasuetjaha okolo pripadnalata zheni, a drugi zavedoha popa v stajata, kojato gleda v obratna posoka.

Navyn poleka-leka zatihvashe vrjavata i namaljivashe sumatohata. Tyj kato pijanite byrzo zabravjat ili namirat novi

povodi za sprechkvanija, sega se samorazpravjaha ili se objasnjavaha na rodninite si, koito gi towareha na konete kato veshti ili gi otvezhdaha nadolu po pytja, hvanali gi ot dveite strani. Njakoi oshte stojaha pred barakata, premigvaha, i s lysnali na ogynja potni lica gledaha Anika.

No i Anika se gotveshe da trygva. Othvyrli reshitelno predlozhenieto na Jaksha da gi pridruzhava do Vishegrad. Ot smushtenie i bezsilie toj ì govoreshe s gorchivina v glasa:

- A kajmakaminyt vse li idva?

Anika go slushashe i mu otgovarjashe razsejano, sjakash misleshe za neshito drugo.

- Vsjaka vecher, Jaksha. Kak ne si go sreshtnal? Da ne bi sluchajno kajmakaminyt da se krie ot tebe po pytja?

Jaksha se drypna obiden, no tja prodylzhi spokojno s tih glas:

- Ili sigurno ti se kriesh ot nego?

I, kato che li bez da misli za tova kakvo govori, tja dobavi:

- Shte dojde i utre, vednaga sled vecherja.

Horata se razotivaha neobichajno byrzo, koeto beshe stranno sled takova vylnenie i blyskanica. Bjaha ostanali oshte samo kafedzhiite, sladkarite i siropchiite, koito sybiraha stokata i takymite si v sandycite, sluzheshti im dopredi malko za tezgjasi. Zaleti s voda ili izostaveni, ognjovete gasneha. Ot tymnoto se chuvaha podvikvanijata i pyshkaneto na pijanite. I vsichko tova se otdalechavashe. Samo njakoi ot pijanite, koito njamaha nikakvi blizki, lezhaha v kanavkata ili do stobora kato zaklani.

V popskata kyshta oshte dylgo se dvizheha fakli i sveshti i si shepneha zhenite, zaeti s popadijata ili kogato raznasjaha kafe i rakija na myzheteh, sednali v stajata na popa. Popyt se beshe uspokoil i razgovarjashe s gostite, no taka neestestveno i neobichajno, sjakash che govori sled pogrebenie. Naj-nakraja i poslednite blizki, sled kato se bjaha videli, se vdignaha i se sboguvaha s popa, kojto se mycheshe da byde kolkoto se mozhe

po-hladnokryven i spokojen pri sboguvaneto. Samo pri popadijata ostanaha za prez noshtta, dve zheni.

Shtom kyshtata opustja taka, popyt ostana oshte izvestno vreme v stajata si, a sled tova stana i se premesti v onazi, goljamata staja, kojato gleda kym cyrkovnija dvor i kym kyshtata na Tasich. Popadijata i zhenite iztrypnaha, kogato chuha stypkite. No ot stajata ne dostigashe poveche nikakyv shum. Pomisliha si, che e otishyl da podremne malko v goljamata staja, kojato e po-prohladna i po-provetrena ot negovata.

V goljamata staja popyt zapali voshtenicata, zakljuchi vratata i sedna do sveshtta, kojato mu osvetjavashe gyrдите, bradata i shirokoto sivo lice s ochi kato mrachni dupki. Navyn laeha kucheta. Cyrkovnijat dvor beshe syvsem tymen; samo ot drugata strana na potoka, u Tasichevi, gorjaha i se dvizheha njakakvi svetlini. S ryce v skuta sedeshe vyrhu njakakva rakla, sjakash bdi nad myrtvec.

Gnevyt mu se ohlazhdashe i mislite mu se podrezhdaha, no bolkata, rasteshe. Ne mozheshe da se zadyrzhi na tozi moment i tyrseshe opora v minaloto, vyv vremeto predi tova. – Skoro shte se navyrshat trijset i edna godini, otkakto e sveshtenik v Dobrun. Zhivee kraj cyrkvata i s naroda i mnogo zlo beshe vidjal i zapomnil, no takova neshto ne e mogyl i da ochakva – ot svojata kryv i na svoja prag da dozhivee takova neshtastie, doshlo nevidimo i neochakvano, razkysalo roditelskite syrca i izpljulo se v licata im, bez da mozhe s neshto da se spre ili da se progoni; nito s borba, nito sys samata smyrт.

V absoljutnata praznota, kojato beshe v nego, se stovari izvednyzh novo i bolezneno chuvstvo za bezkrajno syzhalenie. Stana mu zhal za choveshkija rod, za vyzduha, kojto disha, za hljaba, kojto trjabva da jade. Stana mu zhal osobeno za onova neshtastno, goljamo i ludo dete Jaksha i za chudoto i srama, v kojto beshe izpadnal. I, sednal taka na raklata, svit kato sirache, s lice v dlanite, zaplaka za pyrvi pyt v zhivota, na glas, bez da

mozhe da se spre. Bezsilen i obezoryzhen pred takova zlo, pozor i nepravda, s naprazni usilija da se ovladee i spre placha. Tezi sylzi sjakash syzhiviha i razljuljaha vsichka v nego. Oshte po-silno i konvulsivno se svi, do samija pod, no v sebe si se stresna i stana neochakvano; i s cjalata si dusha i misyl prokle zhenata nevernica, strashno tvorenje bez sram i razum.

III

Tazi nosht, po mesechina, Anika se vyrna vyv Vishegrad. Neposredstveno sled neja se vyrna i Jaksha. Na sledvashtija den vecherta, kogato kajmakaminyt otivashe pri Anika, toj strelja po nego izzad edin stobor, obrasyl v povetica. Alibeg beshe leko ranen v djasnoto ramo. Syshtata vecher Jaksha izchezna ot gradcheto.

Anika izprati svojata ciganka da pita kak e Alibeg, no momcite mu ja izgoniha s tojagi. Anika ne se zagrizhi mnogo ot tova. Znaeshe, che kajmakaminyt shte dojde shtom ozdravee, pyk i po-rano, ako go povika. Sled pohoda v Dobrun znaeshe s gordost, che mozhe da postigne vsichko, koeto e zamislila. Tova znaeshe i chuvstvashe i cjaloto gradche, koeto zhiveeshe v strah i obyrganost, v pylna razruha i bezvlastie.

Septemvri. V tymnata gora nad Banpole vsjaka vecher se vizhda ogynjat, zapalen ot Jaksha; toj e beglec, zashtoto njama kyde da otide v Dobrun, a ne mozhe da se vyrne i v gradcheto. Naprazno bjaha izprashtani zaptieta, da go zalovjat. Skoro prestanaha da go gonjat i negovijat ogyn plamteshe vsjaka vecher nad samija Borovac, na polovin chas ot grada. Cjaloto gradche znae, che tova v planinata e Jakshinijat ogyn. I samata Anika ponjakoga izliza, i ot dvora gleda kak zaedno s pyrvite zvezdi se pojavjava i negovijat ogyn i kak stava vse po-silen i po-cherven, kolkoto poveche se spuska noshtta na nebeto i nad planinite.

Dokato Jaksha se krie taka iz gorite, dobrunskijat pop

lezhi u doma si bled i nepodvizhen kato myrtvec. Kraj nego po cjal den i cjala nosht e razplakalata popadija. Moli go s ochi da kazhe dumichka, da kazhe ili da zarycha neshto, no toj samo hape nevidimite si ustni, potynali v bjalata brada i mustaci, a pogledyt mu e siv, vtrenchen i bezzhiznen.

V gradcheto kajmakaminyt prekarva vecherite v gradinata si kraj Drina i pie s prijateli. Beshe zapovjadal na zaptietata da otidat i zalovjat Jaksha, no zabravi i tjah, i djakona. Ranata mu zarastva byrzo. Dojdoha mu gosti ot Saraevo, dvama ohraneni osmanlii.

Denem sedjat v gradinata na kajmakamina kraj rekata, hvyrlyat zara, prashtat vojnici da im puskat nadolu po rekata kratuni i te se merjat kato v mishena. A shtom se smrachi, dovezhdat cigani svirdzhii. Bjaha donesli snopove raketi, nabaveni ot Avstrija, i gi puskat, kogato padne noshtta. Celijat grad se razvylnuva ot tezi nevizhdani neshta. Decata ne iskat da zaspjat, ami chakat pod prozorcite koga shte zapochnat da izstrelvat raketite ot gradinata na kajmakamina. A vsichki hora s nedoverie i uchudvane nabljudavat kak tezi cherveni i zeleni ogyncheta se razpryskvat v ljatnoto nebe, kak se sipjat i padat kato svetli kapki i kak sled tjah nastypva oshte po-neprogladen mrak, v kojto trepkat zvezdi i postojanno plamti ogynjat na Jaksha v planinata.

Anika ne predpriema nishto. Ne puska poveche nikogo. Privecher zakljuchva i dvora i narezhda na Jelenka da pee. Glasyt na Jelenka e ostyr i visok, ta go chuva cjaloto gradche, ot hrebet do hrebet. Anika sedi do neja i slusha, bez da promenja izraza si, bez zvuk i dvizhenie.

V gradcheto, kydeto se tylkuva vsjaka Anikina krachka i vsjaka nejna дума se nosi ot usta na usta, se govori, che Anika ne e spokojna i udovletvorena, vypreki che beshe unizila popa na negovija prag i beshe zavladjala celija grad. S uplaha i nedoumenie, pochti sys strahopochitanie, se povtarjat dumite,

kazani ot neja na njakakyv pijan turchin, kojto v posledno vreme ne se otdeljashe ot kyshtata ì.

Tova beshe edin bogat i razjuzdaja turchin ot Rudo. Dokato e trezven, toj e v hana ili iz grada; shtom se napie – a pijanstva vseki den – toj se izkachva na Mejdan, pravo v Anikinija dvor. Ot den na den stavashe vse po-netyrpeliv i po-dosaden. Nalita na Jelenka i Saveta ili na myzhete, koito idvat i chakat kato nego. Kreshti pod prozorcite na Anika, zaplashva i zabiva golemija si nozh v portata. Dokato edna privecher, kogato pak razmahvashe taka nozha si iz dvora i vikashe s cjalto gyrlo che тази vecher trjabvalo da ubie njakogo, izskochi neochakvano Anika. Leko oblechena, po beli chorapi, bez chehli, s dve golemi krachki se okaza pred turchina.

- Kakvo ima? Kakvo se deresh? Kakvo iscash? – pitashe priglusheno s drezgavija si glas, a liceto ì – syvsem spokojno, samo vezhdite ì se sbyrchili. – Kogo shte ubivash? Hajde, ubivaj! Mislisch, che shte uplashish njakogo s tvoja nozh, budala selska! Ubivaj, de!

Turchinyt vtreshhti pijanite si ochi i samo neshto predyvkva i pregylta, che myrdat dylgite mu rizhi mustaci i neobrysdatata mu adamova jabylka. Zabravi, che ima nozh i che e govoril neshto i stoi, sjakash chaka tja da go ubie. Anika go izblyska ot dvora i zatvori sled nego portata.

Govoreshe se, che togava, sled kato vljazla obratno v kyshti i minala pokraj Jelenka, Tane i oshte njakakyv mladezh, kato prodylzhavala da obizhda pijanicata, kazala na sebe si, no visoko:

- Dobro shte stori toja, deto shte me ubie.

No v cjaloto tova neshtastie i obshta sumatoha okolo Anika, imashe dve stradanija, za koito dori i v tova gradche, kydeto vsichko se vizhda i chuva, nikoj ne znaeshe i ne podozirashe. Imashe dvama choveka, koito stradaha, vseki za sebe si i vseki po svoemu, tajno i prikrito, no poveche i po-silno

ot vseki drug na sveta. Ednoto beshe na Lale, Anikinija brat i drugoto – na Mihailo.

Oshte ot pyrvite dni, kogato Anika se prochu sys zlinite si, Lale prestana da se vryshta v kyshti. Dori i po charshijata nikoj ne go vizhda. Zhivee i spi v hlebarnicata. Ne shte i da znae za sestra si. Kogato njakoj sluchajno spomene imeto ì, negovijat svetyl momcheshki pogled pomrykva i se vtrenchva v edna tochka. No skoro sled tova samo trysne rusata si brashnjana glava, na liceto mu se vryshta obichajnata usmivka i izraza na maloumen chovek. Prodyzhava s tananikane da buchka byrzo i nesyznatelno ednakvi figurki vyrhu samunite, kakto go e nauchil bashta mu ot dete.

Tova e vsichko, koeto mozheshe da se znae za Lale. Kakvo misleshe, kak i kolko stradashe v onazi polutymna staichka zad goljamata furna tozi mladezh sys zatvorena dusha i nedorazvit razum, nikoj ne mozheshe da znae.

Nedalech ot Kyrnoelchevata hlebarnica, malko vstrani ot glavnata charshija, beshe kyshtata na chorbadzhi Nikola, kydeto zhiveeshe Mihailo. Otkakto Anika se beshe razvihrila, toj pytuvashe kolkoto se mozhe poveche, a kogato beshe v gradcheto ne mozheshe da izbegne razgovorite po djukjanite, ot koito uznavashe vsichko, napraveno ot Anika i kakvo se misli i govori za neja v gradeca.

Chorbadzhi Petar Filipovac, kojto beshe izgonil sina si i ne govoreshe nito s zhena si, nito s dyshterite si zaradi nego, osobeno mnogo obichashe Mihailo i razgovarjashe s nego chesto i dylgo kato s blizyk prijatel, vypreki razlikata v godinite. Chesto se sluchva te dvamata da sednat v djukjana na chorbadzhi Petar rano sutrin. Oshte i polovinata ot djukjanite ne sa otvoreni. Tishina i prohlada. Chorbadzhi Petar, mrachen i podpuhnal, govori s tezhkija si glas:

- Eto, ti si mlad, no az ti kazvam, che e istina, kakvoto govorjat starite hora. Vyv vsjaka zhena ima djavol, kojto trjabva

da se ubie ili s rabota, ili s razhdane, ili i s ednoto i drugoto; a ako zhenata se otryve i ot ednoto, i ot drugoto, togava trjabva, da se ubie zhenata.

I kato che li nikoga, predi ne sa govorili za tova, toj povishava glas i se obryshta kym nego vinagi s tezi dumi:

- Brate Mihailo, takova neshto ne se e zapomnilo.

A kogato Mihailo mu pripomnja legendata za Tijana ili za Saveta, kojato i predi e bila izvestna sys zlinite si, chorbadzhi Petar go prekysva:

- Tijana e bila svetica v sravnenie s тази. A Saveta li? Sys Saveta tozi grad shteshe spokojno da si spi. Otkakto se e zapomnilo vse si e imalo po njakoja mangalka i bezdelnica i nejnoto mjasto se e znaelo: s njakoj asker po ovrazite. Nito e gledal njakoj, nito im e zamerjal za tova. Ami tova?! Vizhdash li kakvo stava? Tova opozori cyrkvata, vlastta na svoja strana privleche i vsichki ni shte zakopae. A nikoj nishto ne mozhe da ì napravi.

- Nikoj li?

- Nikoj, ej bogu. Tja dnes v tozi gradec e i pasha, i vladika. Trjabvashe da ni zapaljat ot chetirite kraja, deto ne se nameri nikoj da ubie urospijata. Zashtoto onezi, deto sedjat po pytishtata na pusija, po-malko zlini sa prichinili ot neja.

I mu izrezhda vsichki bedi i stradanija, koito e podarila Anika, vsichko, bez svoeto sobstveno neshtastie. Tuk samo mahva s ryka i preglyshtha gorchivinata. Mihailo go uteshava: shtjal da dojde njakoga i nejnijat kraj.

- Njama. Ne ì se vizhda krajat. Shte vilnee, dokato ì skimne. Ne ni poznavash nas, nito toja gradec. Na vsjaka beda mozhem da se vyzprotivim, no na tova ne mozhem. Jahnala ni e i nikoj nishto ne mozhe da ì napravi.

Vinagi taka zavyrshvaha razgovorite s chorbadzhi Petar, kogoto Mihailo slushashe zamislen, e navedena glava.

Ako tozi ogorchen starec znaeshe kakvo mychenie bjaha

za Mihailo tezi razgovori, bez symnenie, shteshe da potyrsi drug sybeseednik, i shteshe sam, v mislite si, da rovi v svoeto neshtastie.

Vsytstnost, Mihailo i sam se chudeshe ponjakoga otkyde ima tazi sila da se dvizhi sred horata, da raboti i da razgovarja, i che vse oshte se vladee s nishto da ne pokazhe vsichko, koeto beshe prezhivjal prez poslednite godini.

Kato vizhdashe kakvo stava s Anika, kratkotrajnata mu i izlygana nadezhda se obryshtashe sreshtu nego. Ogorchen ot samija sebe si, toj se pitashe kak dori i za mig e mogyl da si pomisli, che onova ot hana na krystopytjat mozhe da byde iztrito i zabraveno. Kak e posmjat da se nadjava? – Vednyzh v Saraevo, na pazara, vidja kak edin syrbin promushi njakakyv arnautin... Nozhyt ostana v ranata. Ranenijat ne se i ozyrna za ubieca, podgonen ot drugi, a bavno, sjakash tyrzhestveno i sysredotocheno, trygna kym pyrvata otvorena vrata. Vyrveshe, kato che li broeshe krachkite si, ne gledate kym nikogo, samo s dve ryce pritiskashe ranata, chuvstvuvajki jasno, che shte zhivee samo dotogava, dokato ne mu izvadjat nozha ot ranata.

Kato sobstvenata si neizbezhna i blizka smyrť, Mihailo vidja, che “onova s Krysta” ne e svyrshilo onazi nosht v hana i che ne e izkupeno dori i s osem godini myki. Toj, Mihailo, beshe ranen tazi nosht smyrtonosno. Tezi osem godini – tova sa onezi njakolko krachki na arnautina do pyrvata porta, sys sveden pogled i s ryce na ranata. Beshe se skril i spotail v tova gradche, prispan ot izmamna nadezhda, che tova e za postojanno. No sega go nastigna poterjata.

I stranno, ot tezi ubijstveni posledni misli strahyt mu i vytreshnoto mu stradanie kato che li stavaha po-malki. Neshto kato tyga i syzhalenie govoreshe v nego:

- Dojde vreme da se izvadi nozhyt ot ranata. Ne si struva da se samozalygvash.

Ne si spomnja koga točno e zapochnal da smesva i otyzhdestvjava Anika s Krystinica; v nego, struva mu se, te sa

otdavna, ot kraj vreme, edno lice. I ne samo Anika, a i vsichki onezi, malko na broj neshtastni zheni, koito beshe sreshtnal prez tezi osem godini: njakoja skitnica po hanovete ili ciganka kraj pytja, kojato, obladan ot zhelanie, ne beshe mogyl da otmine, vsichko tova v nego e edna zhena: visokata, pylna Krystinica, s rizha kosa, jaki ryce i ognen pogled. Vyv vsjaka otkrivashе neja po straha, kojto ostavashе sled tjah, po nepreodolimото zhelanie da bjaga, da se skrie, da se pochisti, opere i da zabravi.

No sega tova ne beshe veche kratka zabluda i mimoleten strah i otvrashenie. Tuk, nad nego, na baira, kydeto mozhe da se chue vikyt mu, zhiveeshе zhenata, kojato vseki pyt mu napomnjashе Krystinica, kojato trjabvashe da ubie. Vsichki nadezhdi, koito njakoga beshe izvikala v nego Anika, sega, sa prevyrnati v novo mychenie, v gorchiv uprek kym samija nego, a tja samata se e razkrila sled kratka i mychitelna igra i e prevyrnala v dejstvitelnost vsichkite mu naj-tajni i naj-strashni predchuvstvija.

Tozi sin na oryzheen majstor, vytreshno nezhen i tvyrд, vyzpitan ot razumen i blagoroden bashta, mozheshe da iztyrpi mnogo i umelo da prikrie vsjako chuvstvo, no stradaniето mu se uvelichavashе, taka che vse po-trudno beshe da se krie. Kato prizrak se javjavashе pred nego pozoryt, po-tezhyk i po-strashen ot smyrтта. A stradaniето se vmykvashe i v naj-drebnite neshta ot vsekidnevieto, stigashе do bezumie.

Ponjakoga kato dete si misleshe za njakoi podrobnosti, bez red i vryzka. Misleshe si naprimer, che sigurno shteshe da mu e po-leko, ako onazi nosht ne beshe ostavil nozha na Krystinica. Idvashe mu taka, kato njakakyv zalог, kato vryzka sys strashnija svjat, ot kojto beshe izbjagal onazi nosht. I kogato sluchajno i bez vryzka s nego, chue dumata nozh, toj vednaga dobavja v sebe si:

- Mojat nozh ostana pri neja.

Tazi nerazgadaema igra na syvestta zavladjavashе poleka-leka celija Mihailov zhivot.

No pri vsichkrite mnogostranni i mrachni stradaniya, koito poznavashe ot dylgogodishnata samota i chestoto razchistvane na smetki sys samiya sebe si, toj ne znaeshe, che e vyzmozhno i takova stranno stradanie: da se synuva edin i sysht syn po njakolko pyti posledovatelno, i vse s pylno syznanie za onova, koeto e vidjal v minaliya syn. Taka toj synuvasho svoja syn za razplatata s Anika. I ne si spomnja koga za pryv pyt mu se e prisynil, pribavja neshto ot dejstvitelnostta, njakoj podrobnost, njakoj drebolija, kojato toj jasno zabeljazva. No ot tova synjat postepenno se sgystjavasho, obosobjavasho se sred synishtata, priblizhavashe se do dejstvitelnostta i neusetno navlizasho v neja.

Takyv beshe synjat, kako si go spomnja pyrvija pyt. Svetla utrin. Svezhest i prohlada po liceto, v ustata, po cjaloto tjalo. Toj vyrvi prav i cjal tyrzhestvuvasho ot njakakvo reshenie, koeto e tolkova goljamo, che ne mozhe navednyzh napylna da se obhvane, samo chuvstva cjalata mu ogromna tezhest. Kato che li njakoj neumorno oprazva ulicite i krystovishtata pred nego, a samata tezhest na reshenieto mu go dvizhi napred. Minava taka pokraj Kyrnoelchevata hlebarnica, ot kojato Lale pee s veselija si glas. Izkachva se na Mejdan. Anikinijat dvor e pylen sys svetlina i ozhiveli cvetja. Vratata na kyshtata e otvorena i prikanva vsekigo da vlezhe.

Kakvi li ne otchajani usilija beshe pravil Mihailo, na jave i na syn, za da ne prekrachi toja prag, za da zaobikoli тази vrata! Raboteshe i togava, kogato ne beshe dlyzhen lichno da vyrshi dadena rabota, pytuvasho i togava, kogato ne trjabvashe, samo da se otryve ot тази misyl, da zabravi. Tova donjakyde mu se udavashe no naposledyk stavasho obratnoto: Zabravjasho srokovete na sdelkrite, zakysnjavasho za sreshti. Samijat toj, razbral, che stava razsejan i nebrezhen, se uplashi, sjakash beshe otkril v sebe si njakakva bolest.

Ostavasho, mozhe bi, samo edno: da zarezhe vsichko i, predi da se e sluchila njakakva beda, da bjaga prezglava prez

sveta kao prestupnik i chovek bez chest. Ako naistina imashe pred sebe si trudnosti i vidimi vragove, shteshe taka i da napravi. I tyj, kyde da bjaga? Onova, ot koeto iskashe da se izmykne, mozheshe da go prichaka na vseki pyt, vyv vseki grad. Nakraja misylta za bjagstvo ili za njakakyv drug nachin spasenie se izgubi sred mnozhestvoto synishta i misli, koito se dvizheha v nego vse po-byrzo v div i besen vihyr.

Mladostta, kojato iska da zhivee i razumyt v nego, vse oshte go spiraha. Taka, ponjakoga si misleshe da pishe ili da izprati da kazhat na Anika, da ja zaplashi, da ja pomoli da se ottegli, zaradi sebe si, zaradi horata, zaradi nego. I vednaga vizhdashe cjaloto bezrazsydie na tezi misli.

Chesto si misleshe i za Lale. Otkraj vreme neshto go privlichashe u tozi hubav i prostodushen mladezh. Mezhdou nego i brata na tazi zhena, kojato beshe vljazla v sydbata mu, otkraj vreme syshtestvuvashe njakakvo privlichane, njakakva smesica ot ljubov, nedoverie i revnost. Naminavashe pri nego, kogato mozheshe. Sled onezi razgovori s chorbadzhi Petar, chesto se zamisljashe za Lale. Struvashe mu se, che toj, kao Anikin brat, bi trjabvalo da razbere i pochuvstva i che toj sam shte ja obezoryzhi, ukroti i, ako se nalozhi, shte ja odstrani. Kogato minavashe tija dni rano sutrin pokraj hlebarnicata, Mihailo narochno se otbivashe dva-tri pyti. Zavarvashe Lale da si pee visoko i da buchka s goljam cheren nozh debelitate beli hljabove. Razgovarjaha, kolkoto mozhe da se govori s Lale. Mihailo dovezhdashe razgovora do Anika, no bez uspeh. Lale ne promenjashe usmivkata si na shtastliv idiot i prikazkite si za brashno, za voda, za hljab.

Taka mu se izplyzvashe i tazi malka nadezhda. Vsichko se otdrypvashe ot tazi zhena i go ostavjashe sam, lice v lice s neja; javno vsichko bezspirno go tlaskashe kym neizvestnost i bezpytica, a toj, bezsilen, mozheshe samo ot vreme na vreme da se ozyrne i izmeri izminatija pyt, po kojto neusetno se beshe hlyzhal.

Beshe hubava vishegradska esen. Mihailo imashe chuvstvoto, che se razdelja i sboguva. I tova beshe pochnalo neusetno. Sybudi se, kogato izrichashe na glas i s mnogo bolka dumata "sbogom". Na kogo kaza tova sbogom? Na njakoj zabraven syn ili vyobshte na zaspivaneto? I sam ne znaeshe. Poveche i ne misleshe za tova. No malko po-kysno, dokato se mieshe na cheshmata v dvora, toj, v pylna shepa sys studena, radostna voda, izvednyzh pak izreche dumata "sbogom" i vednaga ja plisna zaedno e vodata. I zabravi i za tova.

I sam razbira: sboguva se s vsichko okolo sebe si. I edin den toj syvsem spokojno i estestveno otide pri onazi Anikina ciganka, kojato taka i taka chesto vizhdashe iz charshijata, i tiho, no stegnato, ì kaza:

- Pitaj Anika moga li da dojda utre sutrinta ili po obed, samo che, kogato njama hora pri neja. Trjabva da ì kazha neshto.

Kogato cigankata izchezna, toj se raztreperi i se ozyrna naokolo v naprazno tyrsene na pomosht i syvet. No sled tova cjal den beshe spokoen i vnimatelno prigotvjashe njakoi smetki i neshta iz kyshti. Predi da zalezhe slynceto, se zapyti za Strazhishte, kym platoto, na koeto tolkova pyti s prijateli beshe posreshtal vecherta s piene i pesni.

Izkachvashe se bez da byrza. Sedna na poljanata nad turskoto grobishte i ostavi do sebe si rakijata, chashkata i mezeto. Bavno zachatka ognivoto o kremyka i nezžno hvana zapalenija prahan s prystite na ljavata si ryka. Ne mozheshe da otkysne pogled ot tjtjunevija dim, kojto se razstilashe na horizonta, kylbeshe se i poleka se raznasjashe iz nepodvizhnija vyzduh. Imashe oshte slynce mezhdu borovete. Pod tjah, v dolinata, pluvaha v dima chernite i cherveni pokrivi na belite vishegradski kyshti. Edin razljal se rykav na Yrzav otrazjavashe nebeto i svoja rakitak.

Vsichko tova e zhivotyt.

Mihailo vytreshno vizhdashe i onova, koeto ne se syzira

ot tova mjasto: vsichki djukjanski vrati, vsichki kyshtni porti s golemi izlyskani plochi, na koito igrajat deca, vsichki hora, vsichki pogledi i vsichki pozdravi. Vsichko tova e zhivotyt.

Izpi samo edna rakija i zabravi za mezeto. Dimyt stana sivosinkav i kylbetata dylgo se reeha vyv vyzduha i bavno se razsejvaha. V tozi polumrak vsjako neshto izrazjvashe po-goljam stremezh da byde trajno i da ostane v tozi vid, v kojto si e. I Mihailo vdishvashe dim i vyzduh, vishegradski vyzduh, gledashe kyshtite i ostrite vyrhove na planinite i gorskite poljani, s koito godini nared sa se svyrzvali negovite misli, s postojannija planinski oblik – postojanna misyl. – Vidova gora, Kabernik, Lieska, Blazhevo byrdo, Olujaci, Zhlieb, Janjac, Gostil, Cheshal, Veli lug, a zad sebe si, bez da se obryshta, vizhda i znae dobre: Stolac, Stanishevac, Golesh. – I sega tezi vyrhove otvryshtat na poslednija slynchev lych po dobre poznat na nego nachin i gasnat i se obgryshtat v sinkav zdrach, predhozhdasht noshtta. Obgryshtat se bavno i postepenno izchezvat. Na nikogo na mu se zaminava i razdelja.

Vsichko tova e zhivotyt.

Njakyde prez tezi dni shte se navyrshat shest godini, otkakto e doshyl sred tezi planini, otkakto zaraboti i zazhivja s tezi hora. Tuk otnovo nameri mjasto sred horata. Tuk pusna koren, tuk mu proteche zhivotyt. I kato vsichko na sveta, kato dima, kato svetlinata, kato shuma, na nego mu se iskashe da pozhivee, da udylyzhi dnite si, da ne promenja oblika si, da ne prekysva dvizhenieto.

Probode go v syrreto osyznavaneto, che se proshtava s vsichko tova. Ne misleshe za nishto opredeljeno, nito za prijatelite, nito za chorbadzhi Nikola, nito za veselbite, nito za sdelkite, a se sboguvasho s vsichko tova i syzhaljvashe za vsichko s edna edinstvena bolka. Da se razdeljame, na vsichki ni se nalaga, no da se proshtavame taka, tova ne e za vsekigo rabota; za tova trjabva silno syrce.

Otmahvashe dima nad grada, v kojto veche paleha svetlini po kyshtite. V gyrдите si useshtashe onova buchene, predizvikano ot rakijata, kogato se pie s nespokojna dusha, i postojanno obgryshatashe s dim grada. Togava na samija horizont se pojavi cherven i blestjasht oblak. Slynceto, koeto veche beshe zaljazlo, se otrazi visoko v nebeto i osvete edna poljanka na Janjac, kojato dosega ne se vizhdashe. Pri tova, kato po signal, Mihailo stana i s padaneto na mraka sleze v grada. Podir nego ostavashe kratkotraen dim.

Otide napravo v kyshti. Natisna dyrvenata brava na portata. Tova izlyskano dyrvo, koeto ot godini natiska i na koeto znae vsichki prishtevki i nedostatyci, mu napomni otnovo kolko sladko e da bydesh dylgotraen i da zhiveesh na edno mjasto, bez promjana. Vratata na kyshtata beshe otkrehnata i se vizhdashe kak vytre plamti ogyn. Zagledan v tozi ogyn, toj prekosjovashe dylgija dvor, no izvednyzh se sepna, sjakash beshe nastypil neshto. Do hambara stoesh Anikinata ednooka ciganka. Dosramja go, che se sepna taka rjazko i zatova sam otide pri neja. Tja progovori pyrva:

- Anika reche da dojdesh utre sutrinta, kolkoto se mozhe po-rano.

Govorete pochti shepneshkom, a stypkite ì bjaha bezshumni.

Tazi nosht prigotvi vsichko neobhodimo za svoja ortak chorbadzhi Nikola. Prizori, vmesto ot syn, Mihailo beshe nalegnat ot njakakyv spokoen unes, kojto sykrashtavashe noshtta i potiskashe vsjaka misyl za dejstvitelnostta.

V gradcheto kysno izgrjava slynceto, poradi strymnite i visoki urvi, koito go obgrazhdat. No mnogo predi da se pokazhe slynceto, v grada e videlo ot kosvenata svetlina, kojato pada ot sredata na nebosklona. Na тази spokojna svetlina Mihailo prekosi dvora si i v dvizhenie premetna prez ramo kozhenata i platnenata torba, kakto chesto praveshe, shtom otiva na pyt.

Ulicite bjaha pusti i izglezhdaha po-shiroki i po-svetli. Minava pokraj hlebarnicata na Lale, no nikoj ne pee otvytre; kato nikoga po tova vreme tja e zatvorena i taka, samotna i mrachna, prilicha na stara grobnica. No natatyk vsichko si e kakto obiknoveno. Pytjat nagore po Mejdan e syvsem pust. Na nebeto se vizhda nazhezheni ivica, ot kojato shte izleze slynceto. Pod strehite gukat gylybi. Vratite na mnogo kyshti sa otvoreni i cherni, sjakash gonjat mraka.

Anikinata porta beshe shiroko otvorena. Visoko v strymnata gradina nad kyshtata Jelenka bereshe zelen bob i syvsem skritya v zeleninata, peeshe kato shturec. Shtom stypi na kyshtnija prag, pogledyt mu padna na ognishteto. V tynkata pepel lezheshe zahvyrlen chernijat hlebarski nozh, okyrvaven do dryzhkata. Tova e onzi syshtijat nozh, kojto tolkova pyti beshe vizhdal v rycete na Lale, dokato razgovarjashe s nego v hlebarnicata.

Iznenadan, obyrgan, sjakash v njakakyv stranen syn synuva drug, oshte po-stranen, Mihailo se priblizhi bavno do vratata na stajata i bez kolebanie ja otvori. Malkata, izcjalo zastlana staja, beshe podredena. Syboreni bjaha samo dve vyzglavnici ot minderlyka. Na poda lezheshe Anikinijat trup. Napylna oblechena, samo na gyrдите ò razkysan elektyt i sydrana rizata, sjakash beshe zaginala bez syprotiva i bez agonija: izglezhdashe oshte po-edra, otkolkoto obiknoveno, i beshe navsjakyde, na poda, na minderlyka i na vyzglavnicite, oblegnati o stenata. I v kosata ò imashe cvete. Kryvta ò beshe ostanala v neja.

Cjal iztrypnal, Mihailo vdigna ryka da se prekrysti, no se vyzdyrzha i sys syshtoto tova zapochnato dvizhenie zatvori vratata.

Na izlizane pogledna oshte vednyzh kyrvavija nozh v pepelta, nepodvizhen, kakto mogat da lezhat sys stoletija myrtvite i nemi predmeti. Vyrna se i s dylbok vytreshen uzhas vze nozha,

iztri go pyrvo v pepelta, a sled tova v pervaza na ognishteto i go pyhna v pojasa si do svoja goljam nozh, prigotven za тази sutrin.

Navyn izgrjavashe slynceto i Jelenka. vse si peeshe njakyde iz gradinata. Cheshmata shurteshe shumno. Na niskija pezul pod prozoreca veche sedeshe ludijat Nazif i narezhdashe okolo sebe si kupchinki zahar i s umilenie si mynkashe. Ludijat dori i ne pogledna Mihailo, kojto mina pokraj nego i s byrzi krachki zasliza kym potoka, kydeto vse oshte careshe utrinna sjanka.

*

Neochakvanijat kraj, na Anika izmeni grada iz osnovi. Sled takova bezredie i razruha, byrzinata, s kojato v gradcheto se vryshtashe starijat red, izglezhdashe neverojatna. Nikoj ne se pitashe kak se beshe pojavila тази zhena, zashto beshe zhivjala, kakvo iskashe. Beshe vredna i opasna, i sega e ubita, zarovena, zabravena. Gradcheto, v koeto se beshe narushil normalnijat zhivot i koeto vremenno beshe svelo glava, mozhe otnovo, po staromu, uvereno da si poeme dyh, da spi spokojno, svobodno da gleda. Ako pak se pojavi njakakva takava ili podobna napast – a shte se pojavi vse njakoga, gradcheto otnovo shte se bori i shte si meri silite e neja, dokato ne ja slomi, dokato ne ja pogrebe i zabravi.

Salko Hedo vodeshe sledstviето po ubijstvoto. Kogato razpitvaha Jelenka, Saveta i onaja ciganka, zaptietata gi biha, bez da ima nuzhda, zashtoto vsjaka ot tjah kazvashe taka i taka istinata. Anika тази sutrin iskala da ostane sama i “izchistila” napylnо kyshtata. Ne samo che ne pusnala nikogo v kyshti, ami izpratila cigankata i Saveta vyv Vuchine pri njakoja si Kristina, otkydeto ne mogli da se vyrnat predi objad, a na Jelenka naredila da ide v gradinata pod baira, da ponabere zelen bob i da ne se vryshta, dokato ne ja povika tja.

Cigankata razkaza kak syshtata onazi privecher, kogato zanesla odgovora na Mihailo, che mozhe da dojde, otishla, po narezhdane na Anika, pri Lale i mu kazala:

- Anika ti zarychva na vsjaka cena da otidesh pri neja utre sutrinta, kolkoto se mozhe po-rano.

Lale nishto ne ì otgovoril.

Zashto Anika izvikala brat si, s kogoto inache ne se sreshtashe, tochno tazi sutrin, kogato e trjabvalo da dojde pri neja Mihailo? Dali e bilo sluchajno? Ili e gotvela njakakva klopka i iznenada? I koj ot tjah dvamata e mogyl da ubie Anika? Vsichko tova cigankata ne mozha da izjasni, kakto i nito Jelenka, nito Saveta, zashtoto s tjah tja govoreshe malko i nikoga ne im razkrivashe namerenijata si.

Jelenka mozha da kazhe edinstveno, che ot baira, kato gledala ot ljubopitstvo koj vliza v kyshtata i koj izliza, pyrvo vidjala kak Lale vljazyl i sled izvestno vreme iztichal ot kyshtata. Ne se uchudila ot tova, zashtoto znaela, che mladezhyt e smahnat. Malko sled tova vljazyl Mihailo: toj ostanal oshte po-malko ot Lale i izljazyl sys spokojna krachka. Makar che bila ljubopitna kakvo pravi Anika tazi sutrin s brat si, s kogoto e skarana, i s Mihailo, kojto inache nikoga ne idva pri neja, Jelenka ne posmjala da sleze ot gradinata, dokato ne ja izvikat. Iztichala, chak kogato chula pisycite na njakakva starica, kojato kato predlagala po kyshtite platno, se otbila sluchajno i se natyknala na Anikinija trup.

Ot seljani se uzna, che Lale bil vidjan nad Dobrun, po pytja, kojto voda kym Uzhice, dokato za Mihailo se znaeshe, che e trygnal v protivnata posoka, po saraevskija pyt. Nozhyt, s kojto beshe ubita zhenata ne se otkri nikyde.

Vsichko beshe nejasno, obyркano i bez izgledi da se izjasni. I vsichko tova beshe dobre doshlo za Hedo kolkoto se mozhe po-skoro da prikljuchi i prekysne sledstviето, koeto ne uspja nishto da razkrie i potvyrdi i koeto, vprochem, ne beshe

nuzhno na nikogo, nito njakoj go beshe iskal.

Kajmakaminyt prekara dve-tri sedmici v Plevlja pri rodnini, a sled tova se vyrna vyv Vishegrad i prodylzhi zhivota si otpredi i ot kraj vreme, za radost na sebe si i na drugite. Naistina, sednal v gradinata si, s nargile, zagledan v byrzata voda, toj misleshe ponjakoga za vlahinjata ot Mejdán. “Chudno! Ot tolkova hubost nishto ne ostana”. Gore-dolu tova beshe predmet na razmishlenijata mu. No smjatashe, che v gradcheto njama nikoj, s kogoto da si struva da razgovarja za tova.

I vsichki ostanali ot gradcheto byrzo se syvzemaha i priemaha predishnija si otkoleshén oblik. Zhenite sa po-veseli, myzhete – po-mirni.

Sinyt na chorbadzhi Petar Filipovac, se sdobri s bashta si. Otpusna glava izvednyzh i naedrja, ostavi si njakakvi tynki i dylgi mustaci, krakata mu se ogynaha v kolenete i taka se tytri iz grada. Cjal se otdate na rabota. Sled Koleda shte go ozhenjat. (“Dushichkata mu shte vzema” – kazva gluho i navyseno chorbadzhi Petar na prijatelíte si).

Edinstven ot vishegradchani, chorbadzhi Petar Filipovac sedi mrachen i nachumeren v djukjana si, kakto i predi. Vytreshno iskreno syzhaljava Mihailo, strannija mladezh, kojto sigurno e imal skrita goljama myka. A kogato pred nego se govori za tova kak gradcheto shtastlivo se otyrva ot napastta na Anika, samo mahva s ryka:

- Tja i myrtva shte ni trovi, ot dnes, che do sto godini. Sto godini trjabvat da se utalozhi otrovata ò.

No toj e edinstveniját, kojto se dyrzhi i govori taka. I pri dobrunskija pop neshtata se obyrnaha na dobre. Sled smyrтта na Anika Jaksha poiska da premine v Syrbija, no po pytja uzna, che bashta mu umira. Izvednyzh se reshi. Prez noshtta pristigna v Dobrun i se vturna napravo v stajata na bolnija, celuna ryka i poluchi oproshtenie i blagoslovija. Bashta mu vednaga go izprati v Tyrnavci, dokato rabotite mu se opravjat i zabravjat. Malko sled

tova popyt se syvze dotolkova, che mozha da jahne konja i da otide do Vishegrad. Tuk razbra, che kajmakaminyt i ne misli da presledva Jaksha i che Hedo se pravi, sjakash ne znae koj e streljal po kajmakamina. Vsichko se zabravi po mylchalivo syglasie i vsichko se urezhdashe kato po chudo. Jaksha se ozheni sledvashtoto ljato i popyt dozhivja oshte da se zapopi sinyt mu i da go smeni v dobrunskata enorija.

Lalevata hlebarnica i kyshtata na Kyrnoelac vze obshtinata i gi dade pod naem. Seg a tuk zhivejat i rabotjat drugi hora. Rjadko njakoj si spomnja decata na Andzha Vidinchankata. I samija Mihailo zapochvat da zabravjat. Edinstveno njakogashnijat mu chorbadzhija i ortak Nikola Subotich chesto si spomnja za nego. Otkakto zagubi Mihailo, trjabvashe otnovo da se vyrne vyv Vishegrad, zashtoto njamashe nikogo, kojto da go zameni. Po-malko pytuva i po-malko igrae na komar. Izglezhda, che go jade njakakva bolest i silite mu go napuskat. Seg a toj otiva pri chorbadzhi Petar Filipovac na razgovor. Chesto, privecher, kogato premine zhegata, i chorbadzhi Petar idva pri nego. V golemija hubav dvor postilat kilimche, sred chimshirite, nad cheshmata. Tuk v razgovora, na rakija, vseki pyt pomenavat Mihailo.

- Propadna chovekyt sjakash v mytna voda – govori chorbadzhi Nikola, s dylbok, drezgav glas, – a sin da mi beshe, struva mi se, njamashe poveche da go zhalja.

I blagoslavja po sto pyti solta i hljaba, kojto zaedno sa jali. V krajcheca na okoto mu blesti edna nepodvizhna iskra. Tova, e sylza, kojato nikoga ne se otronva i vseki pyt neizmenno bljasva, kogato stane duma za Mihailo, sjakash vinagi e syshtata.